

NOVÝ SOCIALISMUS

TEORETICKO-POLITICKÝ OBČASNÍK

Duben 1989, č. 2

////////////////////////////////////
Nelze dosáhnout podstatné změny k lepšímu v hospodářské ani v politické oblasti bez pozdvižení morálního a politického ducha národa. Alexander DUBČEK, březen 1988

PRAVDA JE REVOLUČNÍ. Antonio Gramsci

Obsah

+ + +

2 Miloš HÁJEK HLÁSÍME SE K EVROPSKÉ LEVICI

+ STÁTĚ

3 Miloš HÁJEK PROČ SOCIALISMUS ?

6 Alexander DUBČEK Z POBYTU V ITÁLII /slavnostní projev na Univerzitě v Bologni a rozhovor pro L. Únitú/

14 František ŠAMALÍK DĚJINNÉ ZDROJE ČESKOSLOVENSKÉ HUMANITNÍ DEMOKRACIE

+ + DISKUSE, POLEMIKA

19 Alfonso GUERRA MÁ SOCIALISMUS BUDOUCNOST ?

25 Luboš KOHOUT KRITIKA KRITIKY J. STIBICE

29 Luboš KOHOUT KRITIKA A SOLIDARITA

31 Petr UHL DEMOKRACIE JEN PRO NĚKTERÉ

41 Luboš KOHOUT PROHLÁŠENÍ OBRODY A JEHO KRITIKOVÉ

44 Karel KYSEL ODPOVĚĎ NA KRITIKU L. KOHOUTA

46 Luboš KOHOUT ODPOVĚĎ NA DOPIS K. KYNCLA

+ + + ROZHOVOR

49 A. JAKOVLEV DĚJINÁM NELZE UNIKNOUT

+ + + UDÁLOSTI DOBY

50 MLADÁ FRONTA DIALOG - DIALOG na II. diskusním klubu mládeže

HLÁSÍME SE K EVROPSKÉ LEVICI

Za první světové války se mezinárodní socialistické hnutí rozpadlo na dva směry: na reformistické sociální demokraty (socialisty) a revoluční komunisty. První usilovali o uskutečnění socialistických ideálů reformami, i cestou spolupráce s buržoazními stranami v koaličních vládách. Druzí viděli východisko z bídy, třídního útlaku a hrozby nové světové války v ozbrojeném povstání a v nastolení svého mocenského monopolu. Vzájemné vztahy komunistů a sociálních demokratů poděly podobně jako celý světový vývoj řadu proměn. Dnes se v západní Evropě pocituje potřeba vytvoření jednotné levice, v níž by se spojily socialistické, sociálně demokratické a reformně komunistické strany. Tento unitární proces je teprve v počátečním stádiu, ačkoliv začal již před několika lety. Avšak je symptomem skutečnosti, že rozkol socialistického hnutí, způsobený první světovou válkou, ztratil v nové historické etapě svou *raison d'être*.

Sporné body, které byly ohniskem rozkolu, patří dnes minulosti. Ve východní polovině Evropy se ostře srážejí názory na další cesty, ale nejde o spor mezi revolucionáři a reformisty. Ukazuje se, že nejde nepokračovat jen v pozitivních, neostalinských a protistalinských tradicích komunistických stran, že je třeba navázat i na tradice druhého proudu dělnického hnutí, který hodnotu demokracie nikdy nepodcenil. V tomto směru je význačný výrok Václava Medvěděva: "Budeme muset zřejmě vážně zhodnotit praxi současné sociální demokracie, její konkrétní činnost, včetně činnosti na obranu sociálních a obecně demokratických vymožeností pracujících". Problematika levice v obou částech Evropy má tedy nový společenský prvek. Giorgio Napolitano říká, že je možné vidět na obzoru znamení možného setkání východních antistalinistů a revizionistů s tradicemi a hodnotami západní demokratické a reformistické levice. "Nelze však zapomenout", pokračuje Napolitano, že "historie vytvořila na východě a na západě kontinentu dva hluboce rozdílné politické systémy a systémy hodnot".

V období stalinismu považovali komunisté sociální demokraty v nejlepším případě za dočasné spojence v boji o moc, po jejich monopolním dobytí je nezbytně posílali do vězení. Z této trpké zkušenosti pramenila nedůvěra v možnost demokratizace komunistických stran a jimi ovládaných států. Gorbačovova iniciativa nám dává naději, že tato etapa se již překonává. A umožňuje, aby se proces sbližování evropské levice neomezoval jen na západní polovinu kontinentu. Uvítali jsme moskevské setkání komunistických a sociálně demokratických stran v listopadu 1987. Jeho význam byl ovšem pouze symbolický, zastoupení obou proudů mělo daleko do rovnováhy. V posledních letech dochází často k jednání představitelů západoevropských socialistických a sociálně demokratických stran s předáky komunistických stran Varšavské smlouvy. Považujeme tyto kontakty za užitečné, protože mohou být na prospěch demokratických tendencí v těchto zemích, zejména snahám o respektování lidských práv. Velkou službu prokázal těmto snahám socialistický prezident François Mitterrand, když na Hradčanech vzdal hold Pražskému jaru. Jako první hlava státu jednal též s představiteli nezávislých iniciativ a demonstroval tím, jaký význam jim přikládá.

Perspektiva evropského domu potřebuje silnou evropskou levič. Jednotná evropská levice je sice hrdou budoucností, ale je možno konstatovat, že v posledních letech se na tomto poli dosáhlo pokroku, který nemá obdoby v minulosti. Přes rozdílnost systémů v obou polovinách kontinentu je zde společný úkol hájit zájmy lidu proti mocenským elitám. Tento boj se vede jak z ministerských křesel, tak proti nim. Je to zápas za svobodu a sociální spravedlnost, proti militarismu, za životní prostředí, proti bídě třetího světa.

V zemích střední a východní Evropy závisí úspěch snah o jednotu levice především na vládnoucích komunistických stranách, na tom, nakolik budou schopny překonat své stalinistické a neostalinské dědictví a dovést proces demokratizace až k demokratickému cíli. Své slovo však k tomu mají co říci i ostatní složky společnosti, i když se nepochybně na státní moci a jejich možnostech jsou proto omezené. Taková je i situace našeho klubu. Chceme však udělat vše, co je v našich silách, abychom přispěli k úspěchu demokratického socialismu v Československu a tím i k obnově jednoty evropské levice.

Únor 1989

O B R O D A

Miloš HÁJEK

"My na Západě teď žijeme ve znamení svobody, jenomže tlaky, které na nás působí hospodářské problémy, problémy třetího světa, skutečnost že na světě už žije pět miliard lidí, to lidstvo bude posunovat dále více ke kritériu spravedlnosti. Jednoduše řečeno, k nějakému socialismu se zkrátka bude muset dospět, možná, že na docela jiný způsob, než si to představujeme". Fridrich D "u r r e n n a t

+ + +

Středoevropská profesorka, k níž měli žáci důvěru, dala počátkem sededesátých let v několika třídách anonymní test. Obsahoval i otázku: "Je možné bez vedoucí úlohy komunistické strany vybudovat socialismus?" Většina odpovídala ANO. Po patnácti letech svůj pokus opakovala a výsledek byl opačný. Zkoumala zda k ní žáci nemají důvěru nebo zda se za tu dobu změnilý jejich názory. Zjistila, že se změnily. Počátkem sedmdesátých let byli žáci pro socialismus a vedoucí úlohu nepovažovali za nutnou. Dnes jich většina socialismus odmítá, ať už s vedoucí úlohou strany nebo bez ní.

Tato skutečnost je charakteristická pro současné veřejné mínění v Československu. A přesto jsme se rozhodli vytvořit náš politický klub na základě socialistického programu. K tomuto rozhodnutí nás vede nejen znalost teorie a dějin socialismu, ale i pohled na současnou situaci z širšího, evropského zorného úhlu.

Je tzv. "reálný socialismus" socialismem ?

Socialismus jako teorie i jako hnutí existuje od první poloviny minulého století. Za uskutečnění jej prohlásil Stalin v polovině třicátých let s odůvodněním, že zcela zestátněný průmysl a kolektivizované zemědělství znamenají završení výstavby socialistické společnosti. Dodejme, že většina socialisticky smýšlejících lidí na světě – tj. socialistů a soc. demokratů (pro zjednodušení je budu nadále jmenovat socialisté) tento závěr nepřijala a sovětskou společnost za sovětskou nepokládala. Neboť považovala socialismus bez demokracie za nemožný.

V dalších letech se ovšemsovětský model rozšířil do řady dalších zemí a tak došlo k tomu, že někteří lidé i na Západě užívají označení "socialistické země", neužívají ho však socialisté. Pochyby o socialistickém charakteru zemí ve východní polovině Evropy vyslovují již delší dobu italští komunisté a dnes i někteří členové KSSS. Nechtě se ovšem na těchto stránkách vyjadřovat k problému, zda "reálný socialismus" máme nazývat socialismem (a když tak byrokratickým, administrativním, státním, prvotním) ~~praxistickým~~ nebo etatismem a pod. Pro danou chvíli se spokojíme s konstatováním, že takovýto společenský řád dnes převládá většina lidí nechce.

Faktem ovšem zůstává, že vznikla nekapitalistická ekonomika, která dokázala ve třicátých letech připravit Sovětský svaz na válku. Neobstála však před kritikou, které považovali za závážné Marx i Lenin: nebyla s to dosáhnout vyšší produktivity práce než kapitalismus. Na druhé straně nelze tvrdit, že stalinský model neměl se socialismem nic společného: vznikl jako výtvar jednoho proudu socialistického hnutí a hlásil socialistickou ideologii. Byla to ideologie do značné míry degenerovaná a pro lidi, kteří ji zastávali, byla z velké části falešným vědomím. Nicméně pouhé uznávání socialistických zásad svobody, rovnosti, solidarity a internacionality mohlo působit pozitivně jako kritérium a proto se muselo dostávat do konfliktů se sovětskou skutečností a tvořilo půdu, z níž mohla vyrůst Gorbačovova generace.

Hospodářské zaostávání za Západem je způsobeno celým ekonomickým systémem, přímo pak byrokratickým centrálním přidělovým mechanismem. Základní vadou stalinského a neostalinského modelu je ovšem absence demokracie – proto se onen zastaralý mechanismus mohl tak dlouho udržovat. Monopolizovaná oficiální propaganda budí sice u většiny lidí odpor, ale v jednom dosáhla úspěchu: zúžila obzor lidského myšlení. A to vedlo i k tomu, že většina lidí u nás vidí pod pojmem socialismus jen režim v zemích RVHP.

Co je demokratický socialismus ?

A tu vzniká paradox, v západní Evropě smýšlejí desetimiliony lidí socialisticky, ale až na výjimky nikdo z nich netouží po režimu, pod nímž žijeme my. Třetina až nadpoloviční většina západoevropských voličů hlasuje pro strany se socialistickým programem. Většinou jde o strany, které jsou od r.1951 sdruženy v Socialistické internacionále. Svůj program nazývají demokratickým socialismem, jehož základními hodnotami jsou svoboda, spravedlnost a solidarita. Chápou jej jako společenský model, který by na základě parlamentně demokratického řádu postupně a dlouhodobě úsilím odstraňoval zlořády kapitalismu a třídní privilegia, garantoval vysoký stupeň sociálních hodnot a uskutečňoval demokracii nejen ve státě a ve společnosti, ale i v hospodářství. K nerozlučnému spojení socialismu s demokracií se přihlásili též italscí komunisté (dnes jediná silná KS v Západní Evropě). Nechápejí socialismus jako konečný cíl, ale jako trvalý úkol, slovy Enrico Berlinguera - "uvědoměné a demokratické, tedy neautoritativní, neresresivní řízení hospodářských a společenských procesů s cílem dosáhnout vyrovnaného rozvoje sociální spravedlnosti a růstu kulturní úrovně veškerého lidstva".

Pro vývoj socialismu je důležitou okolností, že dnešní západní společnost se velmi liší od stavu před padesáti či sto lety, i když její ekonomika funguje podle zákonů kapitalismu. Objevily se nové společenské vztahy, změnila se sociální struktura a teoretici hledají pro tuto společnost nový termín (postkapitalismus, postindustrialismus). Zákonů kapitalismu však v sobě obsahují nadále velmi antihumánní tendence. Při dosavadním tempu vědecko-technického rozvoje brzy postačí, aby pracovaly dvě třetiny aktivního obyvatelstva, zbývající třetinu bude možno uživit podporami v nezaměstnanosti. Současná nezaměstnanost tam sice neznámá bída, ale zůstává živnou půdou pro frustraci, demoralizaci, zločinnost.

Západoevropští socialisté se nemohou smířit s perspektivou dvoutřetinové společnosti. Solidarizuje se se slabými, což vyžaduje nejen státní kontrolu trhu, ale i oběti ze strany silnějších dobře placených pracovníků. Staví se proti snahám kapitalistických mocenských elit o nekontrolovatelnou hospodářskou moc, proti jejich tendenci stavět zájem zisku a růstu nad potřeby člověka a nad ekologickými imperativy. Díky této své funkci a svým tradicím je socialistické hnutí v soudobé evropské krizi společnosti nezastupitelné.

Západoevropská levice prodělala v posledních desetiletích značný vývoj. Opročtuje se od přehnaného kolektivismu a monotonního rovnostářství. Vzhledem k tomu, že fašismus a stalinismus se staly okrajovými jevy, zmínil se protiklad noci mezi pravicí a levicí : atmosféra občanské války patří minulosti, převážná většina politické škály - od reformních komunistů po neokonzervativce - uznává demokracie pravidla hry. Ale hranice mezi oběma hlavními politickými tábory je patrná. Dnešní pravice má pro soudobé problémy ucelý projekt : méně státu, méně sociálního zabezpečení, méně daní. Levice, mezi jejíž základní hodnoty patří solidarita, klade větší důraz na sociální spravedlnost a žádá, aby společnost svým členům zaručovala právo na práci, na zdravotní péči a na sociální zabezpečení. V socialismu vidí dovršení, dobudování demokratické společnosti.

Boj proti antihumánním tendencím živelných zákonů kapitalismu je dnes nutný hlavně na světové aréně, ve vztahu mezi Severem a Jihem. Soudobý kapitalismus přinesl severní Americe a západní Evropě nevídané bohatství, ale jeho živelné zákony přináší nejvíce mnoha zemím - a nejen v Africe hlad. Propast mezi bohatstvím Severu a bídou Jihu (kde žije převážná většina obyvatel naší planety) se zvětšuje a není třeba ani příliš velké obrazotvornosti, abychom pochopili, k jaké katastrofě by mohlo v blízké budoucnosti dojít. Není náhodné, že právě socialisté, vyškolení v kritice kapitalismu, jsou si nejvíce vědomi důležitosti tohoto problému a naléhají na jeho řešení (které ovšem není jednoduché). Zdůrazníž jsem tento problém proto, že naše veřejnost je většinou k němu slepá : díky neobratnosti a nepravdivosti oficiální propagandy se mnoho lidí domnívá, že přičina našich ekonomických obtíží spočívá v naší příliš velké pomoci třetímu světu, zatímco ve skutečnosti je naše pomoc ve srovnání s jinými zeměmi nízká.

Škodlivým tendencím zákonů kapitalismu je snaha v mezinárodním měřítku čelit i v oblasti ekologické, i když v této souvislosti je nutno podotknout, že "reálný socialismus devastoval životní prostředí ještě hůře.

Od poloviny padesátých let se i mezi komunisty začalo šířit poznání, že autentický socialismus je nemyslitelný bez demokracie. Jejich zákony však byly odsuzovány jako revizionismus, největší vypětí této tendence ve východní polovině Evropy - Pražské jaro - bylo násilně potlačeno vojenskou intervencí. Když po dvaceti letech v podmínkách vytvořených sovětskou přestavbou se naskýtá Čechům a Slovákům nová šance, dojde úsilí o demokratický socialismus před novou, vážnou překážkou: před lhostejností jejich značné části k socialismu vůbec.

x x x

Nemáme nikterak v úmyslu konstruovat ideální model demokratického a socialistického zřízení v Československu. Nevidíme v tom vhodnou smysluplnou metodu, domníváme se však, že by naši lidé měli mít na zřeteli alespoň dvě skutečnosti.

Pluralismus v Evropě předpokládá existenci socialistického proudu. Bez něho by každá evropská země vypadala jako cizí těleso na našem kontinentu.

A výchozím bodem jakékoliv změny k lepšímu je současná nekapitalistická ekonomika, co lze nazvat "státním socialismem". Je nesporné, že skutečná hospodářská reforma musí vytvořit rovnoprávný soukromý a družstevní sektor. Ale jejich vytvoření nebude lehkým oříškem. Taková je realita, která se nám nemusí líbit, ale kterou musíme brát na vědomí.

Nás ovšem nevede k socialistickému přesvědčení oportunistické přizpůsobení se n příjemné realitě neostalinického dědictví, ale poznání, že vedle svobody, též spravedlnost a solidarita, bez nichž není možný společenský pokrok.

x

Není pravdivé tvrzení placených ideologů a "vykladačů socialismu", že není svobody bez odpovědnosti - právě naopak: n e n í o d p o v ě d n o s t í
b e z s v o b o d y .

* / + +

Alexandr Dubček

Z pobytu v Itálii

Projev v Bologni při udělování titulu "doctor honoris causa"
v oboru politických věd - nejstarší univerzitou světa

Velevděný pane rektore, dámy a pánové děkani, ředitelé, docenti a studenti, vážené slavnostní shromáždění.

Nemohu a ani nechci zakrývat rozdechvání, které mě provází při udělování čestného doktorátu v oboru politických věd. Je to pro mne nesmírná pécta. Chci vás všechny ubezpečit, že si velmi vysoce vážím rozhodnutí bolognské univerzity, a také, že ono představuje pro mne základní mravní závazek do budoucna.

Jsem občanem republiky a proslavenou starobyklou pražskou Karlovou univerzitou i bývalou Akademií Istropolitickou a mladou Univerzitou Jana Amose Komenského v Bratislavě. Činnost bolognského vysokoškolského učiliště sahá daleko do dob vzdálenějších. Jáno a vliv Univerzity v Bologni se šířily do zealpských zemí zvláště v dobách renesance. Vymezit jeho vysokou úroveň, vědecké nivesu, které bylo zárukou šíření vědeckých poznatků v Evropě i ve státě a přetrvává až do našich dnů, by bylo vlastně omezením té všestran-
né, mnohovrstevnaté plodné tvořivostní činnosti, kterou se bolognská univerzita trvale zapsala svým neopakovatelným vkladem do vědecké pokladnice lidstva.

Uvědomuji si, že vystupuji na respektované akademické půdě. Máu zvláštní pocit. Vnímám, že je to část italského teritoria, že je to Itálie, osývaná vodami Středozemního moře, této živé spojnice naší země se zeměmi jiných velkých a starobylých kultur. Jak zděná by byla evropská i světová civilizace bez tohoto přínosu. K naší zemi, k naší univerzitě upírají pohledy nejen vzdělanosti, ale také nejširšími vrstvy nejrozsáhlejších zemí a národů. S velikou úctou vzhlí-
žejí k vám, protože právě toto teritorium se slavně zapsalo do dě-
jin všelidské kultury i civilizace.

Nesmírně dlouhý byl by taxativní výčet jmen světoznámých historiků, umělců, hudebníků a pěvců, básníků, spisovatelů, malířů, sochařů, vynálezců, politologů, vědeckých tvůrců od nejstarších dob až podnes. Jejich díla jsou bohatstvím nejen Itálie. Promlouvají k nám stále živou a zvláště v současnosti stále naléhavější řečí. Bez zveličování mohu říci, že náš dnešní svět i život by byl nejen neúplným, ale i nepředstavitelným bez starého Říma, bez místa zrodu renesance a její schopnosti i zvláštním darem vracet se, inspirovat i současnost moderní Itálie i našeho "společného evropského domu" vysokou kulturou, uměním, vědou a vůbec celou svojí civilizo-
vaností.

Jako politik musím podtrhnout vliv "risorgimenta" na rozvoj a rozmach osvobozujících idejí i na náš vlastní národní a státní život Čechů a Slováků ve střední Evropě.

Politika je umění možného i nemožného, kterému se bez vědy a praxe nedá naučit. Váš významný středověký filozof František z Assisi se zapsal jedinečným všelidským krádem do historie. Řekl: "Bože, dej mi dost pokory snášet věci, které měnit nemohu, dej mi dost odvhy měnit věci, které měnit mohu, a dej mi dost rozumu roz-
lišit mezi těmi dvěma druhy věcí." V životě člověka, kolktivu, v ži-
votě národů, v dějinných státech byla a jsou období i pokory i odvhy doby, ve kterých přese všechno člověk musí zůstat sám sebou. Nést na trh práce, oti, zodpovědnosti svojí káži, svůj um, srdce, rozum

Malé národy, jakými jsou i český a slovenský národ, si vždy kladly otázku o smyslu své existence. Náš myslitel a zakladatel moderního státu Tomáš Masaryk, jehož osobnost, i osobnost Milana Rostislava Štefánika, stejně jako dalekosáhlý význam vzniku společného státu Čechů a Slováků, nejsou stále plně doceněny, prohlásil: "... program humanitní všemu našemu snažení dává smysl... Humanita je náš poslední cíl národní a historický..." /Dobrov k "České otázce" z roku 1895/. Také původní ideje socialismu jsou předchuceny a naplněny požadavkem humanismu.

Nechai říci, že jsme se celou svojí historií probojovali, lepší by bylo říci, že jsme se k humanismu protrpěli. Myslí, že nepřecenuji charakter obou našich národů, jestliže řeknu, že v jeho nejhlubším já, v jeho podstatě, je zakódována vážnost, úcta k člověku a úcta k velikým hodnotám všelidským. A vždy po letech bloudění se vracíme naše (hodnoty) národy k tomuto hluboce prociťnému smyslu své činnosti. Stačí takové lidové vzpětí, jakým bylo i naše obrodné hnutí v roce 1968, aby tyto hluboce prociťné dějinné skutečnosti vypluly z nitra lidu na povrch, i k vnějšmu projevu.

Před dvaceti lety jsme naši renesanci socialismu pojmenovali "socialismus s lidskou tváří". Snažím se o nejzdravější a nejvýstižnější spojení všelidských hodnot a tužeb se socialismem. Programově jsme se snažili spojit socialismus s demokracií a demokracii se socialismem. Akční program Komunistické strany Československa z června 1968 vepsal jednotu, syntézu demokracie a humanity se socialismem do celé naší praktické činnosti.

Smyslem, obsahem našeho politického programu v roce 1968 byla služba člověku, lidu, a vyjádření úcty k všelidským hodnotám. Ohtěli jsme právě svým pojetím socialismu k nim přispět svým skromným dílem.

Nepovažuji v tomto smyslu naše národy za výjimečné. Každý národ - malý či velký - má touhu přispět ke světovému pokroku.

Ať už se díváme a hodnotíme desetiletí vývoj socialismu z které hokoli úhlu, je zřejmé, že jsme na významném rozhodnutí. Víme, co není možné. Hledáme, zkoumáme, co může otevřít cestu novému rozvoji socialismu - teoretickému i praktickému.

V Pražském Jeru, v jeho vnitřním rozvoji i vnějším potlačení, se ve zhuštěné podobě zrcadlí vše - krize i možnosti socialismu. V roce 1968 jsme poznali, že klíč k tomu, aby se překonala krize a společnost se stále všestranně bohatší, není jen v ekonomické oblasti, ba ani ne především. Byl, je i zůstává v oblasti politiky. Hledali jsme a kladli základní stavební kameny takového systému, který by vyjádřil a skloubil bohatství názorů i množství zájmů. Snažili jsme se se změnité neustálý boj "proti něčemu" v pozitivním programu úsilí "za něco, pro něco", bez toho, abychom tehdy už při podstatě změněné základní sociální struktury společnosti kohokoli ztracovali. Pokušeli jsme se existující i vznikající rozpory překonávat pozitivní prací, vyjádřenou právě v onom novém přístupu - ne proti, ale pro...

Jen tak je možné i dnes naplnit politické klima ovzduším důvěry a v (našem) něm pak může vyrůst víra člověka a lidu ve vlastní síly, víra v schopnosti dělat hodně, mnoho ve prospěch svůj i v zájmu celé společnosti v podmínkách činnorodého humanismu.

V našich společensko-politických poměrech patří, že výsledky jsou přímouměrné aktivitě lidí. Není možné očekávat podstatnější projevy tvořivé aktivity lidí, sociálních skupin, celé společnosti, jestliže se podstatněji nezmení politické klima.

V roce 1968 jsme započali demokracii - slovy i činy před tváří všeho lidu. A jinak to není možné dělat ani dnes. Tím spíše, že uplynulých dvacet let nás poučilo prohloubením hospodářského zecstávání,

neplodností a nevyčísitelnými morálními ztrátami.

Ještě o jedné věci jsem dlouhé měsíce přemýšlel. I dnes se o tom u nás zešířeka hovoří. K demokracii patří kultura politické diskuse, tolerance, citlivost, dialog. Nechce tvrdit, že se nám vždy v této oblasti dařilo, i když jsme se o to snažili. Opojení ze svobody slova bylo někdy příliš silné. Bylo to však ovzduší, které ukazovalo perspektivu, na rozdíl od dnešního stavu, kdy jakýkoliv dialog je v praxi nepřípustný.

Učit⁸⁹ toleranci, pochopit, vyslechnout názor druhých, ti je zřejmě nejsložitější problém skutečné demokracizace. Bez praktického pochopení skutečné snášlivosti v oblasti politiky není možné hovořit o demokracii ani o kulturnosti ve společnosti.

V této souvislosti se odvolávám na velkého bengálského básníka Rabindranátha Thákura, který byl v roce 1930 dva týdny v Moskvě. V den odjezdu poskytl interview listu Izvestija. Neuveřejnili ho však. Až v anglickém překladu Thákurových listů z Ruska /Malta 1969/ byl zveřejněn. Thákur v něm oceňoval velké ideje revoluce a současně zpochybňoval metody jejich uskutečňování. Cituji: "Ptám se vás - prokazujete mi dobrou službu svému ideálu, když zesíváte hněv, třídní nenávisť a pomstychtivost vůči každému, kdo se neztotožňuje s vaším ideálem a koho považujete za svého nepřítele? Jestliže se příliš soustředíte na chybné stránky v postojech svých odpůrců... dospějete k myšlení, které se svojí nenávisť a pomstychtivostí může jednou obrátit proti vašemu ideálu a zabít ho. Tam, kde myšlenky mají svobodu, tam musí být i nescouhlas." "Jestliže máte před sebou člověka, který se dotýká celého lidstva - pravil básník - musíte v zájmu tohoto živého lidstva uznat existenci odlišných názorů. Postoje se vyvíjejí jen ze svobodného pohybu duševních sil a se správného přesvědčení. Násilí plodí násilí a zaslepenou hloupost. Svoboda myšlenek je potřebná v zájmu přijímání a chápání pravdy, teror ji zabíjí" - pokud Thákur. Tyto hluboké, předvíravé, přímo "prorocké" postřehy mají i dnes v našich československých podmínkách - a samozřejmě nejen v našich - hluboký smysl, ale bohužel, nenascházející uplatnění. K tomu konstatování ještě připojuji vzkaz velkého Bengálce: "Poslání, kterému sloužíte, nepatří však pouze vaší zemi a straně." Jen k tomu dodám: Ano, měl a má Thákur pravdu.

Vážené shromáždění,

když zde hovořím o "res publica", musím vzpomenout díla vašich dvou velikánů, jistě bez toho, že bych nějak zmenšil význam jiných početnějších protagonistů vaší vědecké, kulturní i politické historie. Mám na mysli Niccola Machiavelliho a Antonia Gramsciho.

První z nich ve vyhnanství, za noci tvořil své dílo. Druhý mnoho let žije ve vězení. Bez jednoho či druhého bychom navzdělali o politice tolik jako dnes. Nejsme a sotva kdy budeme způsobilí vědět všechno. I společenská praxe nám nejednou uštědří překvapení. Nemáme politické laboratoře, kde by se daly testovat naše modely, představy. Svět myšlenek, idejí a praxe zrcadlí společenské, rozumové i citové projevy. Politikové patří mezi ty, kdo usilují o revoluci v hlavách a srdcích. Nestačí jen vědět, je potřeba mít i cit. Lid, národ vůbec, by měl být svědomím svého politika.

Niccolo Machiavelli vytyčoval potřebu samostatného přístupu k politice, i když je v něm cítit dobové ohraničení při vztahu prostředků a cíle. Jde však o jednoho z humanistů, o kterých Antonio Gramsci říká, že se věnovali "studiu pro všeobecné udokonalení lidského ducha, jako toho jediného, co je hodné člověka". Z podobných důvodů si vášní Gramsciho, osobnosti bytostně spjaté slovem i činem s revolučním socialistickým hnutím.

Naš praxe, politický svět dneška, činí životnost jejich díla i příkladu soustavně aktuální. Oba ukázali závaznost poměru mezi teorií a praxí, mezi programotvornou a činnou stránkou každého poli-

táckého hnutí.

Vím, že odpověď na různé otázky není možno hledat bez konkrétní historické analýzy. Jsem si přitom vědom nesmírného výnamu současného stavu mezinárodních vztahů ve věku obdařeném, ale také obtěžkaném nesmírně produktivními a také ničivými silami. Přesto bych chtěl dát za pravdu revolucionářům, demokratům, humanistovi Antoniu Gramsciho, když zdůrazňoval důležitost lidského subjektu.

U nás se často připomínají slova, napsaná na velkém znaku Československé republiky: "Pravda vítězí". Chělo by se však nejjednodušeji dodat to známé - že to dá práci. Gramsci ve shodě s tím prohlásil: "pravda je revoluce".

Rád bych v těchto zásadách souvislostech řekl několik slov o našich zkušenostech z doby pokusu o obrodu socialismu, nebo, jak naši italští přátelé říkají, o "novém kursu" jara 1968 v Československu. Neepochybně i zde ještě stále existují "bílé místa". Myslím, že se plně nesdělily, neobjasnily všechny opravdu podstatné stránky dějů té doby.

Základní fakta a poznatky v roce 1968 v Československu mluví proti jakémukoli dějinnému apriorismu, proti nějaké osudové fatalitě a nutnosti. Naopak, přesvědčují o různých možnostech a variantách, závislých na lidské vůli. Domnívám se, že to neplatí jen o jednotlivostech, ale ještě ve větší míře pro vyhlášení, zřeknutí a posuzování zásadních komplexů otázek z tehdejších dnů.

O co u nás tehdy především šlo? To zásadní jsem už zdůraznil - šlo o spojení socialismu a demokracie, o vyslovení jeho humanistické podstaty i stránek jejího projevu. Když toto říkám, mám na mysli nejen jednotlivé početné fakty nových pohledů na politický život, hospodářskou činnost, na celou oblast kultury, vědy, vzdělání i techniky. Současně se nám nutně připomíná to vše, co jako škodlivé bylo potřebno odhalit a odstranit ze života, co neslo označení jako "nepřihlížení k našim podmínkám, subjektivismus, nezákonnost, zvláště, nadřazenost jedné skupiny nad stranu, kolektiv nebo vůbec občanskou společnost, (neupřím) nepřístupné srůstání politické strany a státu".

Naše zkušenost, praxe, potvrdily, že mezinárodní vztahy nelze budovat a stavět na hierarchické nadřazenosti. Musím i zde vyslovit své jednoznačné stanovisko, že bez vnějšího zásahu do vnitřních poměrů v naší straně a v československé společnosti by byla naše nová cesta korunována úspěchem. Československá společnost k tomu byla plně zralá - možná zralější než kdekoli jinde.

Vedení strany došlo v hodnocení minulosti poznání, že nejcitlivějšími postihoval náš systém před rokem 1968 právě člověka, možnosti rozvoje jeho aktivity, jeho tvořivé síly, které jsou pro budoucnost rozhodující. V naší zemi, jejíž základním bohatstvím přemírou právě v oblasti lidských zdrojů, měla taková linie tragickou příchuť. V lidech narůstalo roztrpčení i pocit, že přes všechnu jejich snahu se socialismus dostává kupředu jen pomalu, s osudovým opožděním a s těžkými morálními defekty v lidských vztazích. Vznikaly přiznání k tomu, že socialismus, o jeho lidskou tvář. Někteří lidé propadli demoralizací, jiní ztratili perspektivu.

Právě v těchto souvislostech považuji za potřebné zmínit se ještě o zásadních pracích o tomto období. Je jich celá řada a z velké části obsáhly už dosti podstatného. Ovšem skutečnost, že pro naši oficiální politiku se vydávají a uznávají fakty pouze takové, které jsou v podstatě velmi zjednodušenou účelovou propagandou, hovoří dost jasně, jaký zápas a kolik práce je ještě před námi. Nejde o to, že uvedené počinání založené na nepravdách bývá někdy popudem ke zjednodušujícímu pohledu i k polemikám také z jiných stran. Současně se tím brání tomu, aby si nastupující generace učinily vlastní obraz o nedávných dějích tak diskontinuálních k domácí historickým i kulturním podmínkám, zvláště však k potřebám existující společnosti.

Vůbec hlavní a nejdůležitější dnes je, že se z různých důvodů spohnutek popírá anebo jednoduše nevnímá existence československého problému v mezinárodních vztazích. K zastavení otevřenosti tohoto problému vede nejen společnická intervenční politika, a chtějí nechtějí i přehlížení, nedocenování traumata, které na československé společnostistě leží. Přitom, podle mého přesvědčení, jde o pochopení dvou základních nosných proudů našich dějin, tj. národního a sociálního. Jestliže o tom mluvíme, je dostatečně vidět, že tím následují nějaké prestižní, osobní či skupinové zájmy, ale zájem celé naší společnosti.

Dovolte mi, abych se vám s odstupem dvaceti let vyznal. Zklamal jsem se snad ve svém anebo vlastně našem předsevzetí o renanci socialismu? Odpovím slovy našeho básníka:

"Jen kló, jen kló se měří pouze bolestmi. A až už se tak stalo, jak se stalo s námi, tam, kde jsme začínali, začal bych znovu a rád tak vědec hledající své bacily, které ho zabily."

Pro stručný podléd na náš program z doby před dvaceti lety cituji tyto jeho myšlenky:

"...chceme plně v duchu našich tradic a předchozích rozhodnutí rozvinout v naší zemi vyspělou socialistickou společnost, zbavenou přírodních protivénství, ekonomicky, technicky a kulturně vysocě vyvinutou, sociálně i národnostně spravedlivou, demokraticky organizovanou, kvalifikovaně řízenou, umožňující hoheitství svých zdrojů důstojný lidský život, soudrěské vztahy spolupráce mezi lidmi a avobodný prostor pro lidské osobnosti."

Zanechme však všech prostých řečnických pokusů zodpovědět dané otázky. I když nám mnohé může napovědět minulost, zkušenost, soudím, že to není všechno.

Existuje zodpovědnost ke své zemi stejně jako občanská, lidská zodpovědnost za náš dnešní svět. Jestliže budeme přihlížet ke všem základním faktorům, vědomí si tak možností stejně jako nebezpečí, které dnes stojí před všemi vrstvami lidí, přede všemi národy, potom bude mocí bez pochyb nacházet i správné cesty k řešení současných problémů.

A já i mi blíží v Československu i v jiných zemích máne přitom na mysli spojení socialismu, demokracie, humanismu, všelidské zájmy, máne šanci vnést svůj vklad existencí mírového a spravedlivého světa.

V Itálii se v tomto směru v současném moderním a přitom ustaraném světě mnohé udělalo a i dnes dělá. Je jen přirozené, že na tom má svůj podíl také bolognská univerzita. Nejednou už v historii osvěčila svoji pokřtěností. Když dnes toto prožívám, chci to doložit svědectvím z dob našeho národního povznesení i utrpení. Bylo tomu tak i ve spora Mistra Jana Husa s pražským arcibiskupem o knihu Johana Wickleffa, anglického teologa. A právě podle šobrozání z Bologne - cituji - "Wickleffovy knihy nemají být spolevány, protože by bylo pošetilé pálit knihy o logice, filosofii, morálce a teologii, v nichž je obsaženo mnoho správného, dobrého a užitečného" /cituji podle práce Jiřího Spěváčka "Václav IV.", s. 434/. Jak výřečné svědectví procesu z doby před téměř šesti stoletími.

Není tomu jinak ani dnes. Výřečné svědectvím toho je i Magna charta evropských univerzit, která zde vznikla při příležitosti 900. výročí jejího založení. Je to dokument obsahově i zájmově sahající k nejširším všelidským zájmům naší společenské planety. Je to dějinné poselství. Obracím se k této Magně chartě se slovy českého filozofa poloviny druhého tisíciletí, zakladatele evropské vědecké pedagogiky Jana Amosa Komenského, který se výslovně papsal do lidské civilizace dílem "Obecná rozprava o nápravě věcí lidských". "Školy by měly být všechny dílnami lidství", odkazuje nám tento vědec.

AD: Jako host univerzity v Bologni jsem navštívil Ravennu, Ferraru, Řím, Assisi, Peruggiu, Marzabotto, Milán, Benátky a Mollignellu. Časově nebylo možno všem pozvání vyhovět a touto cestou za mě děkuji. Viděl jsem veliká díla architektury, veliké obrazy, mozaiky, které vnesla tato země do pohlednice lidstva, civilizace. Viděl jsem nikoli pouze minulost, ale také život, který probíhá v dnešní Itálii, jež patří svojí průmyslovou i kulturní úrovni mezi přední země světa. Vzhledem ke své povaze zde musím zdůraznit, že nejhlubší posity jsem prožíval při početných setkáních s lidmi. Byla to vystoupení, besedy, diskuse anebo jen náhodné střetnutí s lidmi, kteří projevovali ke mně, mé vlasti a našemu lidu velké sympatie. Medlo se to pouze z tribun, ale při procházkách, v kavárničkách nebo vinárnických, na zeleninovém a rybím trhu, v družstvech stejně jako na vědecké půdě univerzit Bologně i Benátek, anebo v nezapomenutelné la Scale v Miláně. Na univerzitu došlo mnoho návrhů a dvakrát o udělení čestného občanství. Děkuji touto cestou, i když se to neuskutečnilo. Nemohu zde pominout, že kromě velkých hodnot lidstva a radostných rozhovorů jsem prožíval a památných míst obětí fašismu v Bologni, Římě, Marzabotto či Mollignelli a jinde velký smutek. Nemohli bychom zapomenout, ne pro minulost, ale pro budoucnost, aby se to už nikdy nemohlo opakovat.

3.: Čekali jste takový spontánní ohlas široké veřejnosti a ostatních institucí?

AD: Nad tím nemusím dlouho uvažovat. Protože pozvání přišlo z italského teritoria, z univerzity v Bologni, řeknu otevřeně a pravdivě: ano, čekal. Právě proto jsem měl z této návštěvy také pocit velké osobní zodpovědnosti. Myslím, že když se tak stalo po dvaceti letech od mé veřejné činnosti, každý mne ohřeje a nemusím to dále komentovat. Řeknu pouze tolik, že právě v Itálii byla a hlavně zůstala spontánní solidarita a nástupem - hledáním nové politiky obrody socialismu. Věřím, že to všem demokratickým hnutím Itálie. Musím však zvlášť vyzdvihnout IKS, která po celou tuto dobu stála v komunistickém hnutí na pevných pozicích, protože chápala naši novou politiku jako přínos společné věci sáhl náš hnutí i demokratických vztahů v Evropě. Zvlášť to zdůrazňuji ne proto, že bych neviděl sociální postoje jiných italských levicových sil, ale proto že IKS měla v tomto směru nejtěžší dílu právě pro tehdejší hierarchické vztahy v našem hnutí.

4.: Měl jste i různé osobní rozhovory, co byste k tomu chtěl říci?

AD: Ano, setkal jsem se také s významnými osobnostmi italského politického života. Velmi srdečné a pro mne i dojemné bylo setkání s generálním tajemníkem IKS Achille Occhetto. Je těžké shrnout zde vše, co jsem při setkání pocítoval a co se odehrálo v našem rozhovoru. Vyjádřím to tak, že IKS od vzniku naší odborné politiky, se kterou se osobně seznámil tehdejší generální tajemník L. Longo, až po dneš podpořovala naši iniciativu při hledání nových ideových i praktických cest při výstavbě socialismu, a to přetrvávalo až po souduha Occhetto. Tím je řečeno vše. O našem setkání dal tisku prohlášení a já nemám, co bych k tomu dodal. Setkal jsem se i s představiteli socialistické strany Bettinem Craxim. Bylo to dobré setkání, protože jsme se chápali. Také měl z tohoto rozhovoru prohlášení, s nímž se stotožňuji. Postoje socialistické strany k našemu obrodnému hnutí sňhrály a také sňhrávaly a také) jí velikou dílu. Je to v souladu s naším tehdejším programem, že je nutná spolupráce všech levicových proudů v otázkách, které jsou nám společné. K oběma těmto setkáním bych chtěl říci, že právě v době "perestrojky", která probíhá v Sovětském svazu, je tato spolupráce stále více žádoucí, aby se podařilo to, co dnes Gorbačovovo vedení uskutečňuje, protože je to v zájmu celé Evropy i světa. Domnívám se, že Západ, ba i některé kru-

by v socialistických státech, by měli vidět, že složitosti i těžkosti sovětské přestavby nejsou z důvodů přestavby, ale důsledkem deformací anebo spožděného řešení problémů v minulosti. To je důležitě proto, aby se vidělo, že je to proces a je nutno jej pozitivně podpořit. Byl jsem přijat i papežem Janem Pavlem II. Nepotřebovali jsme tlumočníka. Já jsem mluvil slovensky a on polsky. Jsme si s Poláky blízký nejen jazykem, ale i sousedstvím. Působí na mne její uvážlivostí. Ze setkání jsem měl dobrý pocit.

5.: Jak může být vyřešen politický a ideový vztah mezi obrodným Akčním programem KSČ z roku 1968 a dnešní přestavbou KSSS?

AD: Jsem stoupencem názoru, že by měla být nastoupena cesta hledání pravdy. A tato pravda se objeví tehdy, když se objektivně zhodnotí a přizná, co obrodný proces KSČ a přestavba spojuje. To je cesta k tomu, aby byla znáta klesla z našeho programu a se všech těch kteří byli tak těžce morálně i sociálně postiženi za sertvání na původních východiscích z naší krize. Jestliže toto připomínám, myslím především na mladou generaci - "čtí dubna", kteří už těžce žádají vyléchnout svůj hlas, názor. To vše se týká nejen dějin strany, ale i českého a slovenského národa, jejich budoucnosti. A budoucnost patří nastupující generaci.

6.: Co vás čeká po návštěvě Itálie doma?

AD: To budu vědět až když se dáma dostanu. Působí zde dvě tendence: jedna, která se stotožňuje s mými názory anebo se k nim přibližuje. Druhá, v oficiální struktuře, chce zadržet východiskových hodnocení obrodné politiky a lidí v ní, které je v deferacovaném tzv. Poučení z roku 1970. Zastávám názor, že přestavba v KSČ i v naší společnosti by se měla cít na základě nalezení kontinuity mezi Akčním programem 1968 a současnými požadavky. Ukončím tuto otázku tím, že náš ústřední stranický tisk přinesl zprávu, že titul doctora honoris causa byl udělen politickému strokotenci A. Dubčekovi místní univerzitou v Bologni. I to dává odpověď na položenou otázku.

František Šamalik

Dva momenty našich moderních dějin se staly obzvlášť sporné: jazykové obrození a koncepce "malého národa". Z hlediska češství bylo však jazykové obrození prostou nutností (jeho alternativou byla pokračující asimilace vyspělým německým) a "malost národa" daností; tím výraznější, čím zřetelněji postupovala národnostně státní integrace. Samy o sobě nejsou tedy tyto momenty sporné, znejistění sem vnáší pseudohistorismus, živý těžkými ranami, které postihly společný stát Čechů a Slováků. Sporné je ovšem to, jak se česká společnost (omezím se na ni) vyrovnávala s důsledky oněch momentů.

Faktická degradace české státnosti (v etnickém i politickém smyslu) vyloučila, aby se češství regenerovalo silou vyšších tříd a národnostních hnutí. Jungmannovský "jazykový program" cílil k vysoké kultuře a vzdělané společnosti, ale jeho sociální základna byla rolnícko-plebejská, která se ještě neuvědomila jako "třetí stav", jako negace "starého režimu". Odkaz josefinství a Velké revoluce byl zatlačen nepoleonskou agresí, antinapoleonskými "národními" válkami a romantickou protosvícenskou reakcí. Dolehla k nám oslabená, ale měla – v kombinaci s restaurací "starého režimu" – dost síly k tomu, aby oddělila ideu národní individuality a svobody od svobody člověka a občana. Živé vědomí univerzální svobody (Božano) bylo izolované, nemohlo se výrazněji zmocnit skutečnosti.

V těchto snižených sociálních a folklorních polohách si národní idea nemohla udržet původní "čistotu", t.j. organizovaný vztah k všelidskosti. Šíření národního uvědomění bylo zároveň šířením nacionálních mýtů, předsudků, sebepředseňování. S rostoucí vzdělaností od intelektuálních ohnísk ztrácela národní idea pozitivní obsah, poklesávala k negaci "cizího", k sebeuspokojené uzavřenosti. Neměla dost síly, aby ukázňovala partikularismy a privatismy vědomí odpovědnosti k národu. Láska k vlasti – říká Rousseau – by neměla vyvolávat lásku ke špatnému, hloupému. Ve velkém společenství – zvláště takovém, které se uvědomuje vůči jinému – je to ovšem neodvratné. Všechny nové síly vstupující na dějinnou scénu procházející kultivujícím procesem, v němž se zbavují předsudečných jednostranností, osvojených v časech antagonismu. Ty, které nejsou s to překročit svůj egoistní horizont, které zvětšují moment boje a nadřazenost odvozenou ze svého vítězství, které i svou intelektuální nadstavbu donutí ke službě tomuto zvětšení, ustrnou v privilegiovaném korporativismu, překázejícím demokratickému vyrovnání a snižení.

Obě tyto tendence soupeří v našich moderních dějinách až dodnes. Dlouhodobý stav boje, zahájený obrozením, aktualizoval vždy znovu politický význam

"nemířitelného nacionalismu" (později "třídní nemířitelnost"), nacionalismus, který po 28. říjnu 1918 snadno přerůstal v triumfující nadřazenost. Se znacionalizovanou masou se v těchto situacích zacházelo jako s "přírodní silou". Tato linie - máno-li na mysli uvědomělou orientaci - byla však marginální, třebaže si některými "přímými akcemi ve vypjatých hodinách vynutila pozornost přesahující její každodenní vliv. Lidová základna obrození se záměrně označuje jako demokratická, ale dlouho nebyla víc než "látkou" demokracie. Kdyby se tyto "demokratické síly" volně projevily, manifestovaly by celý balast nashromážděných předsudků, egoismů, partikularismů, archaických sociálních a duchovních závislostí, prostě celou tíhu předdemokratických nálad a postojů. Dějinným úkolem bylo překročit tuto "přírodní demokratičnost", v níž by elementárnost bytí, měnlivých potřeb a nálad dominovala nad racionálním, kultivovaným souborem národních potřeb, v uvědomělý demokraticismus, jehož jádrem je úcta k nezadatelným právům člověka, občana, národa...

Proto už počátku bylo obrození pedagogickým procesem (kontinuální osvědčovací ofenzivou), zasahujícím stále širší vrstvy a zabýrajícím nové a nové oblasti v závislosti na politické situaci a vnějších podnětech. Nebyla to jen národní propaganda, s ní a v ní se rozvíjela pedagogika práce, podnikavosti, technických dovedností, poctivosti, spolehlivosti, sociální solidárnosti, pedagogika či etika "akumulace akptitálu", zavrhuje lehkomyšlný život "flamendra" za tolerovaným věkovým limitem... Utvářelo se duchovní a morální klima velké normativní síly, jaké buržoazie nebude s to frontálně napadnout. Půda pro bezohledný ekonomický liberalismus byla obsazena dříve než se vytvořil. Neměkké iniciativy - školské, industriální, politické - byly v míře možností využity, slovenská ideologie nepodceňovala konzervativní antiindustrialismus, «mopek : industrialismus byl zasazen do kulturního vzoru, který měl být osvojen. Touto tendencí to byl tedy moderním vlivům otevřený a součinností německých podnětů a českých vstřícných reakcí se české země zřetelně odlišily širokou vzdělaností a racionálnější pracovitostí od ostatních Slovanů, s nimiž se poutaly ideově politicky. Palackého tézi o stýkání a potýkání se českého živlu se živlem římsko-germánským býval v bojovém zápalu připisován jednoznačně nacionalistický záměr, ale nezaujatý pohled v něm najde především tento opis kulturních kontaktů, jejich forem a dynamizujících důsledků. Byla to téze o "otváření" kultur a až podřízeně se projevuje Palackého "etnické uzavírání" tam, kde zdroje moderní svobody (liberalismu) hledá v praslovanské "demokracii". V Polsku obdobnou retrospektivností zdůvodnil domácí zdroje demokratismu Lellwel - proti argumentům domácích tradicionalistů a konzervativců o jeho "cizosti". Palacký svou dějinnou sondou do časů domnělé praslovanské demokracie čelil v první řadě německému hegenonismu.

Jeho "uzavírání" bylo polemické, nikoliv organické, nečelilo liberalismu a filosofii svobody, ale umocňovalo je. V intencích Dobrovského – při všech svých omezeních – vztáhl na obrození univerzální kritéria pravdy, dobra a krásy. Umocnil obrozenecký pedagogický proud historickou dimenzí – téží o převaze síly ducha nad silou zbraní, odvozenou z triumfů a úpadku české reformace. Znamenalo to zároveň loučení s kultem ruské síly, jenž byl jednou ze složek ranného slovanství, bezelstně naivního. Palackým a Havlíčkem stvrzená svébytnost češství proměnila žádoucí schopnost ruské síly integrovat Slovanstvo z naděje v obavu. Proti rozpínavosti pangermanismu a panslavismu hledal Palacký útočiště v Rakousku a touto jeho ochrannou funkcí zdůvodnil jeho dějinné poslání. Tímto předpokladem osudovosti vzájemné loajálnosti, jiný bylo třeba teprve vytvořit, unikl z dosahu expandující "vůle k moci", ale problému "malosti" nemohl ani v ochranné zóně Rakouska uniknout. Důraz na duchovní a morální sílu, jímž Palacký zmáhal "malost", se z pozic "vůle k moci" jako ctnost z nouze a Palacký má ostatně formulaci, kde říká, že kdyby u nás bylo miliónů projevílo by se to i v naší politické orientaci. To však uniká před jeho programem národní pedagogiky, sociálně ovšem ohraničené jeho liberalismem. Havlíčkova "revoluce hlav a srdcí" byla pojata a realizována demokratičtěji.

"malost" znásobená prohloubením intelektuálních a morálních kvalit, vyúsťujících v pevnější vědomí lidské, občanské a národní důstojnosti, nekapituluje před mocenskou převahou. Neboť duchovní síla ovládaných je schopna nést a předávat vědomí odpovědnosti, udržovat odolnou "dlouhou vůli". V momentech krize – rozhodnou byla první světová válka – se tato vnitřní energie uvolní a platí víc než všechny vstřícné akty jiných: právo na sebeurčení naplňuje živoucí národ. Takové výsledky jsou však vždycky vzdálené, zatímco průbojná síla je všudypřítomná. Povzbuzuje představu o nezničitelnosti práva a morálky síly a silných.

Palackého projekt duchovní síly harmonoval s právním nárokem na českou autonomii (historické státní právo); pojem práva, totožný s pojmem spravedlnosti – přes výkyvy, rezignace, přirozenoprávní doplňky atd. – pevně srostl s českým národním vědomím. Tato morálka a politika zákonnosti odsouvala násilí, revoluci jako poslední prostředek, použitelný s morálním oprávněním pouze tehdy, selžou-li průkazné zákonné prostředky. Podněcovala tedy i nadměrnou kompromisnost a oportunitu, ale tyto poklesy se vyrovnávaly s živostí duchovního základu, i pak radikálnějším pojetím národního programu mladočeskou frakcí národní strany. Nakonec se rozdvajila, počal proces stranické "pluralizace", ale nikdo nemohl vyskočit z mocensko – sociálních reálií. Palackého ^{koncept} ~~koncept~~ byla projekcí stavu, mentality a možností české společnosti, obrazy absencí vrstev, k jejichž sociální roli patřil heroismus, velkorysý a riskantní "grynderství". Odpovídá tomu slabost krajních křídel (krajních v taktických postupech, strategických cílech, v ideologii), táhnoucí se českými dějinami. Slabost radikální demokracie, kom-

konzervatismu, heroizující pravice...

Poměřili-li se tyto poměry revolučním schématem odvozeným ze sociálně polarizovaného prostředí, v němž se legalisticko-reformní liberalismus jeví oběma krajnostem jako "bezzásadovost", vznikne trpaná karikatura všech katérů, progresivních i "regresivních". "Slabost krajností" není ovšem jen kladem, už proto ne, že byla plodem nerozvinuté sociální struktury. Obsahují nebo svou existencí upozorňují na nějaký "nutný prvek", který bez sociální konfrontace není rozpoznán ve své naléhavosti: "střed", rozlévající se do šíře velké, se nemůže náležitě zpevnit, zintegrovat, má tendenci k superpluralismu, bez potřebné sociální základny zůstávají "krajnosti" literaturou, pokud jím nevyjde vsťfc proměna politické situace. Ta je může oprávnit (jako válka oprávnila naše "katastrofisty"), ale taková změna je i signálem k všeobecné přeorientaci. Masaryk, který byl a zůstal terčem krátkých prazáčových heroistů, zahájil revoluční akci, v níž ..(?).. i svou předchozí orientací. Jeho koncepce byla komplexnější. Opírala se o nezníčitelnou - v dějinné perspektivě - touhu člověka po svobodě a spravedlnosti! Kult této touhy je bohatší než heroický kult síly, který nakonec akt převahy ztotožňuje a aktem práva, spravedlnosti, s normou etiky. Kult síly destruuje politickou a morální představivost, není s to docenit rezistenční potence obsažené v duchovním a mravním světě člověka, není s to nastolit demokratický a spravedlivý řád. Emanuel Moravec je typickým příkladem takového přecenění možností síly: to co tvořilo obrannou sílu národa, pojak v tomto matení jako překážku zrealizování národního myšlení. Duchovní člověk se mylí jinak. Může přecenit intelektuální a morální kvality národa, poplést si Krista s Antikristem, ale jeho myšly jsou proti myšlům kultu síly perspektivnější, konstruktivnější. Palackého koncepce duchovní velikosti "malého národa" (a podobné projekty probuzené méně se strukturou evropského politického uspořádání) nyní stále více souzní s vizí solidárního, nenásilného světového společenství.

Když po zmaru nadějí na česko - rakouské vyrovnání (trialismus) vyprahl Palackého národně pedagogický program a proměnlivých a neúčinných postupech české politiky vůči Vídni a českým Němcům, Masaryk jako příčinu této krize určil právě opuštění Palackého programu. Oživil jeho nosné prvky a přenesl je do širokého sociálního prostoru. Sahrál klíčovou roli v obratu od liberalismu, omezeného na "aktivní" (elitní) složky společnosti, k sociálně laděnému demokratismu. Mladočeši, kteří sociálně reprezentovali nástup buržoazního demokratismu, byli ještě příliš v zajetí korporativní mentality, než aby byli s to vyjádřit a uplatnit jeho univerzálnost, jeho mentální, intelektuální a morální předpoklady. Hádanku "české otázky" Masaryk rozřešil jako otázku náboženskou a sociální: národní tak ztotožnil s všelidským a z tohoto zorného úhlu soudil české mýty

a předsudky. Dal "národnímu" novou dimenzi, novou formu otevřenosti vůči světu, do níž se právoplatně vešla i "nenárodní" sociální demokracie. Mladochéši ji čelili "národním dělnictvem", Masaryk ji přiváděl k národní práci.

Koncipoval ji jako "nepolitickou politiku", založenou na "drobné práci", jež ve svém souhrnu – vahou své duchovní inspirace je prací sub specie aeternitatis. Masarykova důvěra v duchovní potence člověka byla v jeho jednotě s jeho úsilím o všeobecnou intelektuální a morální formu. Zahrnula celou škálu civilizace a potřeb moderního člověka, pro vzdálené vize a velké věci nezanedbávala blízké a malé. Stejně jako ruští liberálové (například Turgenev) by poradil těm, kteří nemyté a načesané Rusi očkovali revoluční instinkty, aby ji nejdříve navykli hygieně.

Zintenzivnění národního života je tu rovnocenné tvorbě osobnosti, intelektuální a morálně autonomní. Především však tvorbě národních intelektuálů. Tady byl hlavním zlem "liberalismus", t.j. vlažnost, neopravdovost, nevyhraněnost, polovzdělanost...

Masarykův model intelektuála předpokládá jednotu a součinnost vzdělanosti a svědomí a odpovědnost k jednomu i druhému. Vůči národnímu a stranickému inivernzální hodnoty. Tím byl určen Masarykův osud: na všech stranách proti němu vystávali odpůrci a nepřátelé, ale za zástěnou tohoto pokřiku docházelo k postupné asimilaci jeho idejí (i on se ovšem od nich učil).

Jakmile se u nás začal usazovat stalinismus, stával se celý Masarykův odkaz jeho neúprosným soudcem. A jestliže se ještě selektivně mluvílo o jeho "progresivnosti" (například pokud jde o rukopisný boj a pod.) muselo se zapomenout na to, že Masaryk tato svá vítězství považoval i za vítězství "poražených". Neboť jeho táborem nebyla strana, nýbrž pravda a dobro. Nyní, kdy se od Caesara pomalu vracíme k Ježíši, t.j. od diktátorství k demokracii, od nadvlády strany – státu k nadvládě člověka a lidskosti, vrací se se znásobenou naléhavostí i nutnost obrody vzdělanosti a svědomí ...

MÁ SOCIALISMUS BUDOUCNOST ?

Alfonso Guerra

A. Guerra je zástupce generálního tajemníka španělské socialistické strany PSOE.

x x x

Žijeme v historické situaci, kterou bych přinejmenším označil jako nejistou. Mám dojem, že hlavním faktorem krize je ztráta mnohých tradičních a politických vrahů. Zdá se mi stále zřetelněji, že marxismus už pro mnohé není jednoznačným ideologickým "textem". Pro jiné už stratil svůj nárok na platnost úplně. Totéž platí pro kolektivistické ideologické koncepce. Tím myslím sestátňování.

Na druhé straně je stejně - i v socialistických kruzích - mezitím uznána skutečnost, že komunistické společnosti mají nelidskou tvář. O tom se v poslední době velmi diskutovalo. Velká říjnová revoluce vyvolala nejednoznačné očekávání, jehož všeho by dělnická revoluce ještě mohly dosáhnout. Potom přišly krize, odchylky a procesy přehodnocování na sjezdech sovětské komunistické strany. Dnes lze tvrdit, že se uvnitř celého socialistického hnutí prosadilo poznání, že v takových revolucích dochází k nelidskosti. K tomu přistupuje její banální ztroskotání v politické praxi, skutečnosti, která, odhlédneme-li od několika málo diskutantů, je dnes už nesporná.

Ztroskotali ti, které označujeme za pokrokové, revoluce, socialisty, nebo ztratili své cíle? Abychom to vyjádřili zřetelněji: nesplňují se předpovědi proto, protože dnešní socialismus nedodrží staré principy nebo je to tak, že tyto předpovědi byly neslučitelné se skutečností? Platit může samozřejmě i obojí. Ať je to jakkoli: i když ne bez obtíží, přece jen se osvobozujeme od tribunálů levé inkvizice. S velkou nádhrou se otvíráme bezpředsudkovému myšlení nebo alespoň myšlení zbavenému mnoha předsudků, které dříve levice hájila.

Ve skutečnosti se mnohé staré pojmy změnily. Ve stejném směru se změnil i jejich výklad v socialistických a levicových kruzích. Tak byl stát považován, za potlačujícího nepřítele, který ještě k tomu spěl keřtomu) svému odumírání. V určitých historických fázích se však na Západě, konkrétně v Evropě, dostaly náhle instrumenty státu do rukou socialistů. Pravdě řečeno najednou jim nebylo tak zcela jasné, co s nimi mají počít. Až do té doby považovali stát za něco, co je určeno k odumření, takže nikdo nepřišel na myšlenku, že by stát mohl být také zařízení, jednající jako rozhodčí. Byl považován jen za potlačovatele lidových mas. Nedostatek teorie o jiném modelu státu ze změněné situace ukazuje, tolik "bílých míst" bylo v socialistické politické kultuře a tolik jich stále ještě je. To vše odráží klima intuitivní lenosti, ve které dlouhou dobu žily právě ty kruhy, které (právem) bojují za osvobození mas.

Nehybnost vyplnit mezery v socialistických projektech je v naší době stále naléhavější, protože v západní společnosti nyní začínáme pokusy socialismus pohřbit docela. Socialismus

má být nadřazen jistým druhem nelidského ultraberalismu. Právě proto je dnes víc než jindy třeba pustit se do vážné a tvrdé debaty, která nám vyjasní, co skutečně víme a kam jdeme. Taková debata je velmi důležitá a neodkladná i proto, že i socialistických řadách dochází (groteskně) k tomu, že mnozí dosavadní vyznavači nejčistšího marxistického učení štičím skokem přeskočili na stranu těch, kteří jsou otrokynázorů neoliberálního stříhu.

Samozřejmě, marxismus je ve vážné krizi. Ale to ještě nemusí znamenat, že se smíme vzdát hodnot socialismu, podemletých k krizi. Některé z nich mají určitě obecnou povahu. Z úsilí o svobodu, spravedlivost, solidaritu a mír se bezpochyby často stala pouhá hesla. Bez ohledu na to však jde o ideje, které v sobě obsahují nekompromisní boj proti kapitalisticko-autoritářské společnosti. Jsou to "pozitivní principy", které přivedly společnost na cestu pokroku. Proto si myslím, že je nelze hodit přes palubu, ani teoreticky, natož obsahově.

Současná krize marxismu tedy nemusí znamenat vzdání se kreativních impulsů, které jsou v podstatě socialistické myšlenky: ovládat přírodu a postavit ji do služeb lidstva. Takový impuls byl, je a bude nadále společenskou hodnotou. V průběhu doby se stal jedním ze základních znaků civilizčního procesu. Socialisté ho musí zachovat a nesmějí ho zaměňovat s jinými aspekty socialistické teorie, které je nutno v průběhu historického vývoje odložit ad acta.

V tomto smyslu je možné tvrdit, že bez vzniku, bez dějinného působení dělnického hnutí s jeho/dnešní/ zdary i nezdary (které musíme analyzovat), by dnešní svět nebyl takový, jaký je. To platí ve stejné míře pro západní i pro východní společnost. Socialismu - socialistickému hnutí všeobecně - se zcela určitě v žádném případě nepodařilo v průběhu jeho dosavadních dějin původní společnost přeměnit na spravedlivou společnost. Přispěl však k tomu, že se stala spravedlivější.

Je nezbytné poukázat na to, že pokrok k svobodě, spravedlnosti, kultuře, vzdělání a solidaritě "milostrlivě neposkytl". Žádná moc. Naopak, byl socialistickým hnutím vědomě vybojován. Nebyl žádnou samozřejmostí.

Ale je pravda, a to bychom si měli bez zdráhání přiznat, že socialistická myšlenka je dnes v krizi. Naši povinností je vypořádat se s tímto problémem bez komplexů a sebelitování, s odvahou a rozhodností. Co se dostalo mezi mlýnské kameny, je marxismus jako ideologická nadstavba. Některé z nástrojů analyz jímž, bylo celé této ideologie postaveno, se staly sporné.

Teoretické základy, na kterých dřív socialismus stál, vytvářely velkou jistotu. Poskytovaly takřikajíc ucelená vysvětlení pro všechno, nebo alespoň skoro pro všechno. Dnes musíme hledat částečná vysvětlení, která musí být teprve sčítána. Marxismus nám dal k dispozici formule, abychom rozuměli světu a pochopili společnost. Současně nám dal konkrétní kritéria, podle kterých jsme měli jednat. Marxismus chtěl formulovat "světový názor", který vysvětloval minulost, rozuzloval přítomnost a reflektorem analyzy minulosti osvětloval budoucnost.

Řeknu to banálně: kritéria, na kterých byl takový světový názor postaven, nám mohou dnes vysvětlit méně, než jsme kdysi mysleli. Mluvíme otevřeně: my, marxisté, jsme se ve velké míře ukázali jako neschopní uskutečnit v praxi to, co se nám zdálo jasné "jak slunce". Byli jsme schopni to "vysvětlit", ale ne jednat. Základy společnosti se rychle změnily. Jestliže tuto pro-

měnu marxisticky zkoumáme, že jsme se stali svědky nového způsobu produkce.

Jak víme ze svých knih, změnily se odhalení rudy, kovů, vznikem obchodu a vynálezem nových výrobních prostředků výroby a společenské vztahy, a to se odrazilo v nadstavbě politiky a kultury.

Změněná situace, posun dosavadních platných kategorií nachází svůj výraz v jevu, který můžeme zjistit v každé západní společnosti, ačkoli se někteří o tom ještě přou. Myslím tím onen symptom, který je označován jako ztráta "třídního vědomí". Je ještě mnoho těch, kteří vedou povrchní diskuse o tom, zda ještě vůbec existuje třídní boj nebo zda se zmírnil a je na nejlepší cestě zmizet. Centrální otázkou je, zda nějaké "třídní vědomí" ještě je nebo není.

Z této situace vzniká vědomně či nevědomně ambivaletní formulace pojmu "střední stav" nebo "střední vrstva", do které jsou zahrnováni často i řemeslníci, kteří se s tím pomalu identifikují a ohrožují se vůči staré dělnické třídě.

Dělnická třída byla v první fázi průmyslové revoluce do jisté míry homogenní, protože práce byla vykonávána za značně homogeních podmínek a protože výrobní podmínky byly pro všechny proletáře prakticky stejné. Takový stupeň homogenosti nám umožňuje pochopit, jakou sílu, jaký rozmach, jaký nápor tehdy dělnické hnutí znamenalo. Když však i početně převažující oblast služeb narůstala, začala se dělnická třída drobit. Zájmy, které obhajovaly, ztrácely stále víc to, co dříve bylo všem společné. Od tehdy začínaly na počátku století vznikat různé výklady marxismu s odchýlnými formulacemi a jejich vývoj se začal rozcházet (marxismus-leninismus, stalinismus, sociální demokracie, čínská revoluce atd.).

Změny, které vyvolávají nutnost transformace socialistické myšlenky nejsou však diktovány jen dosud jmenovanými faktory. Řada dalekosáhlých technologických změn nás staví stále rychleji před zcela nové, nepředvídané situace. Tak jsme dnes svědky mimořádné revoluce komunikační technologie. Ve velmi krátké době jsme přešli od detektoru k nejmodernějším audiovizuálním médiím, která dnes umožňují, že nejen víme o hladu ve světě, nýbrž že také země, které trpí hladem, se velmi rychle dovědí, že v jiných zemích je bohatství a přebytek. Ačkoli si toho nejeme (všichni) vždy vědomi, jsme svědky transformace, jejíž obrovské možnosti ještě nebyly prozkoumány: vývoj počítačů, robotové techniky, nových ISDN-technologií, které v sobě skrývají perspektivu změn.

Nejme si však vždy vědomi následků, šancí a elementů znepokojení a pochyb, které z použití těchto technologií pro společnost resultují. To nejvýznamnější při tom je, že počítače a robotové techniky nahraňují mnoho dělníků. Nejde jen o to, že "high tech" dělá určitě dělníky na určitých pracovištích přebytečnými. Ještě závažnější je, že vytlačuje dělníky z jejich tradiční sociální role. Dělnictvo pomalu přestává být hlavním nositelem sociálních vztahů. Jeho charakter výrobce produktů, prvořadého společenského představitele v pracovním procesu mizí.

Myslím, že dělnictvo jako kolektiv si musí pomalu uvědomovat, že jeho význam jako pracovní síly už není pro nové výrobní systémy základním společenským faktorem. Při tom je zvláště důležité, že tyto výrobní systémy nemohou být stávkou ochromeny. S hlediska socialistické analýzy je třeba věnovat tomuto aspektu nových technologií zvláštní pozornost. Musíme uznat skutečnost,

že dělníci dnes už neovládají hlavní mechanismy výrobních systémů tak, aby je mohli zcela zastavit. Jinou otázkou je ovšem vliv a moc, kterou zaměstnanci stále ještě sociálně, kulturně a politicky mohou být.

Ke skutečnosti, že tradiční dělník v přibývajícím míře už není hlavním motorem výrobního systému se přidružuje okolnost že "inteligentní stroje" pracovní dobu zkracují. Dělnická organizace ještě tvrdošíjně dalekosáhle obhajují ztrnulost starého výrobního systému, při čemž upřímně myslí, že zastupují zájmy dělníků. Tyto oba elementy jsou v rozporu. Řešení rozdělení dané práce pravděpodobně nebude generální zkrácení pracovní doby, ale spíše flexibilita pracovních saluv.

Ktému faktorům, které mění skutečnost přistupuje ještě jiný, o kterém jsem se již zmínil a který je nejdůležitější, Západní společnost je na cestě k tomu, aby se proměnila v totálně spolek komunikující společnost. Žijeme ve společnosti, ve které tok informací už nemůže být absorbován, protože přesahuje - individuálně i kolektivně - schopnost je přijímat. To silně působí na sociální praxi a zvyklosti společenského vědomí a bude mít nedozírné politické důsledky, které mohou ovlivnit sociální roli individua a naše zděděné koncepty vytváření lidských skupin.

Do krize se může dostat dokonce i současný koncept politických stran. Je možné, že pojem politické strany, tak jak ji dnes chápeme, zmizí nebo se změní. Totéž může platit o pojmu odbory. Dosavadní funkce stran jako informačních kanálů a nositelů názorů se mohou stát nepřiměřené době. Rychlost přenášení informací, o které je řeč, by mohla dokonce zpochybnit reprezentativní systém. V této souvislosti bychom neměli ztratit ze zřetele starý spor o formální a skutečnou, pravou demokracii. Je třeba zkoumat dosah a transparentní reprezentativních systémů z hlediska možnosti, jak reprezentace může být doplněna stálými, bezprostředními zastupitelnými formami.

Kdybychom ostnatně měli dojít k názoru, že budoucí fungování dnešní demokracie je nejisté, musejí se právníci, politologové právní a státoprávní filozofové už dnes zabývat myšlenkou alternativních modelů, aby demokratické hodnoty, které dosud byly garantem civilizovaného soužití ve svobodě, zůstaly zachovány.

Zatímco hospodářské moci se stávají nadnárodními a tedy anonizními, protože je už nemůžeme identifikovat, moc státu viditelně slábne. Občas sice slyšíme opak, že totiž komplexita státu, technologizování státních mechanismů dávají státní moci nepředstavitelnou moc nad společností. Může se však třeba ukázat, že tradiční stát skutečně dráčí moc jako bezprostřední důsledek trendu k transnacionalitě moci, kterou pozorujeme zejména hospodářské oblasti. Tato transnacionální moc používá ráda anonimity, aby se vyka jakýmkoli omezením.

Ze normálních okolností bylo cílem sociálních a politických skupin dosáhnout moc obsazením státu, tak, že dobyly všechny mechanismy státu a postavily je do svých služeb. To znamená do služeb ideálů určitých sociálních vrstev a zájmů, které zastupovaly. Dnes už není možné tvrdit, že by "obsazení státu" znamenalo dostat do rukou všechny páky skutečné moci. Strategii obsazení mechanismů státu by bylo možné obsadit nanejvýš reprezentativní, symbolickou moc, ne skutečnou.

S hlediska hospodářství tyto změny převrátily všechny vzte-

hy závislosti mezi národy. Můžeme si třeba položit otázku, zda myšlenky mezinárodní solidarity, myšlenky mezinárodního socialismu jsou dnes posíleny nebo oslabeny skutečností, že zahraniční zadlužení některých zemí roste do obrovských rozměrů. Řada zemí dnes trpí rozhodnutími bank nebo finančních rozhodnutími jiných zemí. Ve většině případů jednotlivé státní aparáty nemají žádnou efektivní kontrolu nad těmito institucemi (velkobankami, multinacionálními koncerny), které jiné země drtí. Jestliže národní státy ztrácejí moc povede to ke ztrátě nebo zmenšení národních zájmů? Spíš naopak. Národní zájmy mají tendenci vést ke spojení proti národním zájmům jiných zemí, což nepochybně zní paradoxně. V současnosti už nedochází ke sporům mikroekonomické povahy navzájem, jak je to vlastní agrárními společenstvími. Kde nyní dokonce metaekonomické zájmy. Proto ten neúprosný boj mezi státy a dokonce mezi kontinenty o místo na slunci mezinárodní dělby práce.

Změny, které zde analyzujeme - ať jsou jakkoli významné - se však jeví jako skromné, srovnáme-li je s některými transformacemi, ke kterým dochází v oblasti vědeckých objevů. Ovládnutí přírody člověkem udělá pravděpodobně v nejbližší době gigantický skok dopředu, při čemž hluboce zakořeněné ideologické a etické normy se stanou sporné. Tak dosah genové techniky není dohlédnutelný. Může se člověku jednoho dne podařit překročit hranice své současné proročenosti?

Zamysleme se nad některými implikacemi, které přinesou pokusy s umělým oplodněním. Přivedí krizi něčeho tak základního jako je dvoutvůř a oprávněnost existence tradiční rodiny. Zůstane rodina neotřesitelnou sociální institucí? Když se obojí stane sporným, pojme práce a pojem rodiny, jsou zasaženy dva základní pilíře západně-konzervativní, konzervativně-liberální a také pokrokové společenské tradice, na kterých dosud spočívala celá tíha sociální organizace. Když se obojí stane sporné, práce, protože jí nebude dost a rodina, protože nové technologie relativizují v neuvěřitelné míře význam mnohých tradičních rolí, musíme doznat, že následky nemůžeme dohlédnout.

Jestliže si nyní uvědomíme, jaký účinek měl vynález antibiotik a jiných lékařských vymožeností, které značně zvýšily průměrný věk života, musíme se připravit na obnorné, těžko odhaditelné demografické následky.

K tomu patří ještě pokrok v klonové technice, která podle názoru odborníků umožní genetické postupymnohé jsou už dnes možné - které v zemědělství a v pěstování dobytka povedou k velkým výsledkům. Už dnes je možné s jistotou tvrdit, že - viděno vědecky - se můžeme dostat do situace, kdy svět bude jednou pro všechny zbaven hladu.

Shrnuto: stojíme na prahu nové společnosti. Krizi idejí a ideologií staré společnosti bychom neměli považovat za tragédii. Ještě je legitimní otázka, zda vůbec "správná odpověď" na otázku, do jaké budoucnosti nás přivede dnešní situace, existuje. Jsem skeptický: myslím, že nyní ještě nemůžeme najít žádnou konkrétní odpověď. Současně jsme však do jisté míry optimista, protože jsem přesvědčen o nevyhnutelnosti vývoje a v důsledku toho o možnosti historického "pokroku". Použijeme-li jako měřítko lidský historický kalendář, není možné popřít, že lidstvo kráčí vpřed. Když však vezmeme jeho úseky, narazíme také na kroky zpět, na stagnaci. Teprve když takový úsek zvětšíme, dojdeme k poznání, že i tehdy šlo lidstvo dopředu. A proč by nemělo jít a dopředu dál, navzdory všem záporným předpovědím?

Pro mne budoucnost není nic předem daného. Možnost zasahová-

ní je dána. Před socialisty stojí nelehavěji než před ostatním i otázka, ať nesmírně síly, které lidstvo dnes má, budou použity nebo zneužity. Podle mne je rozumné ujasnit si, že při všech těch delekosáhlých transformacích současné a budoucí společnosti zůstávají dva základní postoje vůči společnosti a vůči našim současníkům: egoistický, reakcionářský (a vůči našim) toužící po moci proti solidárnímu, pokrokovému a svobodomylovnému. Neztratíme-li ze zřetele, že tato polarita při všech změnách i nadále trvá, bude nám jasné, že na nás čeká ještě mnoho strmých cest.

Luboš Kohout

K r i t i k a k r i t i k y J . S t i b i c e

/viz "Infoch" č. 13/

Nechť kolega Stibic promine, že na kritiku mého textu odpovídám až s několikaměsíčním zpožděním. Jednak jsem pracoval na jiných tématech, jednak jsem chtěl odpovědět souhrnně na více možných kritických ohlasů na můj text. Nestalo se tak. Děkuji tudíž J. Stibicovi, že se jačiný z kritiků mých názorů obtěžoval přistoupit k demokratické diskusi o mámořárně závěných otázkách další práce a úsilí československé opozice.

Jiní jednali jinak... Ze zahraničního rozhlasu jsem se dozvěděl /dočnes jsem neměl možnost číst, a spolu se mnou celá plejáda mých politických přátel/ o publikování jakéhosi "manifestu" nového "Hnutí za občanskou svobodu" a získat jakous takous představu o jeho obsahu. Údajně byl předložen nikoli k diskusi, nýbrž k podpisu některým z mých politických přátel až asi tři dny před zahraničním publikováním! - Ale stejně? kde je tedy úcta k tomu Masarykovu: "Demokracie je diskuse!" /Jde o manifest hnutí za občanskou svobodu nazvaný "Demokracií pro všechny" - viz DISKUSE č. 68, listopad 1988. Poznámka redakce./

Z letného a útržkovitého seznámení se s textem skupiny signatářů /dočnes asi 130 členů/ jsem vyvodil první, jak soudím, zásadní kritiku: právě nejzávažnější z postulátů tohoto politického dokumentu nevyrůstají z všestranné a kvalifikované a nalýzy současné vnitřní a zahraniční situace Československa a jeho lidí - To oslabuje hodnotu jiných postulátů textu, které přece jen se o daný stav opírají a z něho vycházejí, a posiluje utopičnost a nerealizovatelnost "manifestu" jako celku.

Napsal jsem tudíž k 21. říjnu rozsáhlý text "M skeva-Praha: další "rozvíření nálek" politického vývoje", jenž rozebírá výsledky a možná následky posledních plén ÚV KSČ a ÚV KSČ, a tudíž, alespoň zčásti, výše uvedený závažný nedostatek "manifestu" napravuje. Závěry, jež uvádím pro optimální práci opozičních sil Československa na konci své stati, jsou zřetelnou polemikou alternativou k hlavním postulátům "manifestu". Zejména pak zdůrazňují procesualnost, etapovitost, postupnost potřebného emancipačního politického procesu a poukazují na objektivní politicko-taktickou, ale až i politicko-strategickou škodlivost manifestu, pokud se bezprostředně orientuje na plný politický pluerismus. Svůj text poskytuji jako redakci Infochu, tak kolegovi Stibicovi s tím, aby byl chápán jako meritorní kritika jak postavy Stibicovy polemiky, tak páteřních stránek "manifestu" Hnutí za občanskou svobodu. Kritika rámcová, kterou doplním kritickou detailní po seznámení se s plným textem.

Přecházím k detailnějšímu pohledu na obsah Stibicovy polemiky.

Jak jeho historizující, tak aktuální pohled obsahuje několik nepřesných, až nesprávných tvrzení a soudů, někdy vzájemně si odporujících. Zejména pak pokud jde o dějinnou roli reformních komunistů, již neadekvátně skutečností snížíme a bagatelizujeme.

a/ Stibic souhlasí s mým textem, že "nelze oprávněně vyčítat reformním komunistům, že v úsilí o demokracii nesašli dále /otázka politické demokracie přece vůbec nepřipadala v úvahu!/", a na druhé straně - s poukazem na situaci v ÚV KSČ a výsledky konferencí - mi vyčítá, že prý bych se neměl "tak nadneseně vyjadřovat o roli KSČ v procesu Pražského jara /iniciativní a dobrovolný vstup drtivé většiny komunistické strany do 3. fáze/". Jsem prý v rozporu s obsahem konferencí a plén ÚV KSČ /konzervativním/.

K tomu ve svém textu charakterizují /ve schodě s maďarským Kende/ tuto fázi hlubokých ekonomicko i politicko-systémových strukturálních změn. Pokud jde o kvalitu tehdejšího ÚV KSČ z hlediska jeho složení, má Stibic nepochybně pravdu. Avšak konference, jejich delegáti požadovali v drtivé většině - a prosadili - svolání mimořádného sjezdu, připravily, a vysočanský sjezd /dočasně/ realizoval nové složení ÚV, který by orientoval společnost na realizaci oné třetí Kendeho fáze. A tuto orientaci považuje i Stibic - pro tehdejšek - za správnou. Doporučují mu prostudovat materiály konference, jež máj nároz potvrzují. Vytýkámu mu ovšem neušlechování, pokud hovoří o "mimořádně aktivním působení progresivních novinářů, rozhlasových a televizních pracovníků a další inteligence". To přece platí jen pro část, jiná část však spolu s některými intelektuály nestranickými volala ono objektivně /přiznává i Stibic/ škodlivé: Kendeho čtvrté fáze plného politického pluralismu. A takto i její činnost byla záminkou či důvodem vojenské intervence!

K rozšíření našeho poznání uvádím, že dle arpnové rozsáhlé zprávy pro předsednictvo ÚV více než 30% sjezdových delegátů propagovalo svoji vůli řešit hlubokými strukturálními reformami celospolečenskou krizi u nás. Tedy většina KSČ dobrovolně a iniciativně vstupovala do oné Kendeho 3. fáze! Proti této orientaci se stavěli z jedné strany stoupenci dosavadního byrokraticko-statistického systému /ani ne desetiprocentní zlomek delegátů/ a stejný zlomek předstával i "totální političní pluralisté". A to bylo víc než dobře! Kéž by to měl alespoň přibližně takové dnešní reformátor Gorbačov!

b/ I nadále souhlasím s J. Stibicem, který soudí, snad nejen pokud jde o rok 1968, ale i dnešek i pro futuro, že se reformní komunisté "chtějí /přes reformy/ dostat ež k zásadní kvalitativní změně, kterou by bylo vytvoření pluralitní společnosti s formou samosprávy a bez mocenského monopolu či nadvlády jakékoli strany či společenské skupiny." Právě proto ovšem nemohu pochopit a nesouhlasím s tím "druhým" Stibicem, který - v rozporu s předchozím - soudí, že "mezi 3. a 4. /Kendeho fází/ leží minové pole". V prvním soudu pochopil, v druhém nikoli, že se reformní komunisté chtějí - ku společenskému prospěchu lidu - přes hluboké strukturální reformy dopracovat k zásadní kvalitativní proměně společenských vztahů... Dodávám ovšem, že červenou nití celé úvahy má, zaměřené proti tomu "druhému", nerozumnému Stibicovi, a také proti manifestu etizujících od mocenských reslit velmi odtržených demokratů, je myšlenka o dějinné zkušenosti národů východní a střední Evropy, že nelze bez osudových regresivních následků svévolně, voluntaristicky, dobrodružně a neodpovědně přeskakovat potřebné vývojové etapy na cestě k cíli, domínat se, že hodinu "H" urychlíme posunem hodinových ručiček! /k cíli, v němž jsme očividně se Stibicem zjedno!...

Ani aítát z Hejzlara nepochopil, či nechtěl pochopit! Ani Hejzlar, ani Kende, ani já se nedotýkáme kvalit /lépe řečeno nekvalit/ té - Stalinem vymyšlené - žel realizovatelné - "zákonosti" "vedoucí role strany" v socialistické výstavbě /autentický marxismus, k němuž se hlásím, s tím nemá pranic společného/, nýbrž vycházíme z reálného faktu její existence a klademe opozičním silám požadavek rozumných kompromisů, směřujících k její demokratické modifikaci, postupnému omezování jejích nejnegativnějších a společensky nejhubnějších stránek, pokud nemají, a do dohledné historické fáze nebudou mít síl k přímému úderu a erupční likvidaci /anebo k tomu, aby nastal proces jejího odumírání a přerůstání ve společenskou nestranickou samosprávu/.

Žádný kvalifikovaný politolág nemůže při politicko-systémových úvahách abstrahovat od problematiky mocensko-politické, nechce-li se proměnit v bezzubého, společensky neúčinného ideologa /ideologie chápána s Marxem jako falešné, iluzorní vědění o světě, společenských.

Ani Hejzlar, ani Kende, ani já se nedotýkáme otázky žádoucích cílů společenského vývoje, nýbrž hledáme cesty k zahájení prvních kroků, nezbytných jako pokrokový předpoklad pro další postupy již přesněji se rýsujícími bližšími i vzdálenějšími cíli. Tak také třeba chápat v mé úvaze nastínění onoho "programu minima", na němž bychom se měli všichni sjednotit /s jehož prvky jsem s potěšením zaregistroval i v manifestu Hnutí za občanskou svobodu/, a který by - možná už přípravných krocích, třeba malých, ale úspěšných, vzaly za svůj ty miliony, které jsou lhostejné, ba nezávážné k propagátorům stalin-sko-brežněvovského modelu "kasárenského komunismu", a ovšem - cítíce svoji sosaevadní bezmocnost - jsou současně lhostejné k utopickému představám hrstky intelektuálů a možnosti brzkého, snadného, nekrvavého a obětí nevyžadujícího realizování jakési ideální, úplné demokracie.

c/ Kendeho varovné schéma, kolego Stibici, platí dnes jako v roce 1956, 1968 či 1980-81. V dnešní(doh) fázi polské krize je přece objektivně progresivní pouze varianta národního porozumění, kompromisu, usmíření. Všechny jiné alternativy jsou zlověstné, ba katastroficky negativní.

Násilí, vítězství vládní, by bylo jen "řešením" jedné a přípravou druhé, ještě katastrofickější krize s nevypočítatelnými následky. Vítězství opozice a pád režimu by - přes všechna Gorbačovova základění o opaku - vyvolaly intervenci, třeba generálsko - byrokratického kliky, už bez Gorbačova, a po potlačení reformního hnutí a reformních nadějí v SSSR i v "soustavě". Zostřilo by se a přiblížilo světové válečné nukleární nebezpečí.

Nemohu mlčet k dvěma diskusím "fsulům", jichž se kolega Stibic dopustil. Nevím, jak mohl dospět k soudu, že bych chtěl Chartu 77 zrušit. Konstatuji pouze, že je /a je! / pouze defenzivním návratem do druhé fáze Kendeho schématu /odtud její malá účinnost/. Zeela logicky doporučuji nikoli její zrušení, nýbrž nezbytné doplnění, působením k tomu, aby se aktivizovala i první fáze - vnitrostraničká kritika, diferenciacce. Přitom optimální by bylo, kdyby k tomuto procesu, jenž by umožnil i skutečné reformy "shora", mohli přispět exkomunisté přímým pronikáním do struktur řízení. /čehož se dnešní vládcové nejvíce děsí a čemuž se snaží, v poslední době se zdarem, zabránit/. Když to zatím poměry nedevolují, působit k tomuž promyšleným a moudrým tlakem zdola. Také spolu s Chreten. v Chartě a jiných strukturách. Ten by ovšem neměl nabývat podoby přetlaku /tedy je smysl citátu, jejíž uvádím z Hejzlara/, vedoucího namísto k diferenciaci ve stranických řadách k jejich nežádoucímu houfování na stalin-sko-brežněvovské byrokratické platformě, jak se - též chybní Solidarity - stalo v letech 1980-81 v Polsku. S tím současně /!/- ne někdy "až potom" je ovšem zapotřebí usilovat o prosazování a prohlubování stále více prvků "fáze třetí", tedy fáze hlubokých strukturálních reforem. Nevylučovat přitom apriori i spolupráci s reformně laděnými lidmi ve strukturách, kterých je sice málo /nyní byli poraženi a museli ustoupit/, ale kterých může zase přibývat uměrně pro hlubující se naší společenské krizi i uměrně dalšímu silení a upevnování reformních sil v SSSR i jinde.

Moudrou politiku opozice, jakožto "umění možného", bych tudíž formuloval asi takto:

Při přísné a neiluzivní analýze šaných mocenských vztahů doma v evropských a světových měřítcích, analýze kvalit a stupně politického poznání a hraní mas a předpokládaných jejich vývolových trendů formulovat a realizovat pružnou, nedomagickou, nesektářskou, realistickou, neideologickou /ani nepodléhající ideologii socialismu ani ideologii demokracie /politiku, směřující k diferenciaci vládních řad a hlavně k stmelení /a nikoli k malichernému rozdělování/ státemasovějších lidových sil při prosazování "třetí fáze" /doufejme ve shodě s reformním vývojem v soustavě, v SSSR zejména!/. Tečka!

"dál" zatím! Mohla by to být cesta zpět! Možná s katastrofálními následky! Pro nás i pro celý svět!

Závěrem poznámka k té druhé Stibicově "ráně pod pás". Kritik konstruoval bez jakéhokoli podkladu svou údajnou "vizi rohu hojnosti, který prý by se národu otevřel, když by úsilí reformních komunistů bylo úspěšné".

Můj text je výzvou k politickému realistickému úsilí o dosažení hlubokých strukturálních společenských reforem, jakožto předpokladu, přístupové cesty, k optimálnímu řešení stěžejního problému a nejvlastnějšího humánního poslání člověka - národního i internaci-
onálního - jak je proklamoval Karel Marx, po prvé v ucelené podobě v Ekonomicko-filosofických spisech roku 1944, a jak je rozpracová-
vali jeho nejlepší pokračovatelé rozličných světových i politických názorů. Jde o žádoucí, ovšem neskutečně obtížný a nikdy neukončitelný proces /pokud bude vůbec lidstvo existovat / překonávání odcizení - prehistorie lidstva - ve všech jeho základních podobách /oblast ekonomicko-sociální, ekologická, politicko-kulturní, mocenská, národ-
nostní, ideologická, psychická.../, o vstup do autentické lidské his-
torie.

Nevidím důvod, proč bychom všichni společně, třeba každý pod rozličnými prapory a "-ismy" neměli tento prosec /ne cíl!/ realizo-
vat.

Praha dne 24. října 1988

Luboš Kohout

V říjnu 1988 napsal Luboš Kohout obsáhlou stať "Moskva-Praha : další "rezavíraní nůžek" politického vývoje," věnovanou důsledkům kádrových změn ve vedení ÚV KSSS a ÚV KSČ. V závěru tohoto textu vyjadřuje i své kritické stanovisko k manifestu "Demokracie pro všechny", které uvádíme :

x x x

... V té souvislosti kritickou poznámku k manifestu a podpisové akci sdružené demokratické opozice (dosud asi 130 podpisů). Připomínám z pozice své politologické profese dvě stěžejní poučky, zatím neotřesitelně prověřené tisíciletými dějinami lidského rodu : 1. Politika je mocenská vztah; 2. Politika je uměním možného.

U nás, jako kdekoli jinde, není k nižšímu program té nejdokonalější politické demokracie, jemuž by v každém čase a v každé situaci zatleskali všichni "klasikové" všech dob, v navovíku od Rousseaua, Montesquieuem či Locka až třeba po Jeffersona, Lcolna, Comta, Durkheima, Engelse (demokratická republika nejvhodnější pro socialismus, či Kautského.

Potřebujeme optimální program neutopicky vycházející z existujících mocenských vztahů v mezinárodních i domácích měřítcích, vytyčující "realpoliticky" postupné etapové cíle, prostředky a cesty k jejich dosažení.

Vážení kolegové, šedně podobný, ba v mnohém totožný program, jsme tu přece již jednou měli - v osmašedesátém. A politika jeho stoupenců a prosazovatelů - zaměřená proti Akčnímu programu KSČ, tomuto "mrtvě narozenému dítěti" se stala buď důvodem ? nebo záminkou ? (na to nám asi historie nikdy nedá odpověď) k našemu národnímu neštěstí a tragedii : vojenské invazi a po ní následující "normalizaci". (Nebo je dnes politicko-mocenská situace ve světě jiná než tehdy ? - to byste museli dokázat a dosud nedokázali, zbožná přání a iluze jsou jen chebou a politicky neuznávanou náhražkou.)

Nemá se finišovat citátem, já však tak učiním, neboť jsme ve svých análech vyhrabal-dnes, jak soudím, znovu vysoce aktuální - sebekritiku jednoho z předních "demokratů" osmašedesátého A. Klusáka (žel dosud jinými nenásledovaného, ke škodě věci) : "Úsilí o radikální proměnu totalitní diktatury ... skokem znamenalo v podstatě popření jakéhokoli úsilí o postupné reformování a restrukturování společnosti při zachování základní superstruktury, z níž tak jako tak nebylo úniku. Tato nerealná politika se nejzřetelněji projevila v heslu : nachceme demokratizaci, chceme demokracii. Na první pohled to bylo heslo lákavé a logické. Heslo vyvolalo dojem, že takový posun je snadný a reálný... Demokratizace byl dost přesný pojem pro takový proces proměny politické moci, v němž zdůrazňujeme postupnost, neukončenost a zároveň ho za daných podmínek dokončit.

Heslo demokracie v dané souvislosti odmítalo procesualnost a vzbuzovalo iluze, že je možné rovněma nohama skočit z diktatury do občanské společnosti se všemi atributy klasické demokracie. Zdůrazňovala se čistota nového, tedy etika a odmítala smíšenost přechodného, tedy politika. Tím, že se vyřadilo z uvažování o demokracii vědomí superstruktury, stávala se z demokracie takto pojaté utopie. Heslo demokracie - pojmově nesourodé s demokratizací - se ukázalo být brzdou při rozvíjení skutečné politické aktivity, stávalo se naopak prostředkem pro rozvíjení aktivity náhražkové, iluzivní.

Politika se tak nestávala sama sebou, ale ocitla se opět ve službách ideologie, jenže tentokrát demokratické...

A tak s významnou přestávkou Masarykova realismu byla česká politika dosud disciplinou nesamostatnou a odvozenou. U Palackého byla derivátem z historie, u Beneše aplikací vědy, u Gottwalda a druhů služebníci mocenské ideologie, u kritických intelektuálů "pražského jara" směsí utopie a vědy... Odvozenost české politiky se tak stala známkou její struktury a proto můžeme ve všech epochách zaznamenat její podobné rakce, podobné postoje českých politiků, podobné soudy

veřejnosti. Absence skutečné politiky, jak ji znají vyspělé národy, vede tak národ vždy znovu až na samý kraj záhuby. I to je ovšem "politika" přihrávající tam druhým". (Sborník "Systémové problémy, stat "Iluze české politiky", str.141-148, 1971 Index).

Nad tímto "manifestem" (novým) staré a dějinami jako škodlivé prověřené, typický české politiky, vzdychám s Ben Aklbou: "Nihil novum sub sole". K některým jeho partiím a spektům se ještě vyjádřím, až budu disponovat autentickým celým textem, i když s obrovskou nechuť, protože chápu, že je zde - tvář v tvář sociálnímu nepříteli - otevřená nová a zbytečná, ba škodlivá "vnitrodiskusní" fronta občas probíhající zabovými války, nad čímž se budou, jako již mnohokrát, od ucha k uchu smát především "ostří hoši" z Bartolomějské.

Předem odmítám členění: signatáři - demokraté, nesignatáři - antidemokraté. Za výstižnější považuji členění: etičtí demokraté "an sich" (řečeno s Kantem), političtí utopisté a iluzionisté a na druhé straně demokraté realisté, cítící velkou tíži odpovědnosti za osudy národů Československa i světa, kteří vědí, že pozitivní alternativou neúnosně tíživé a tragické situace naší i "soustavové" je postupný demokratizační a humanizační proces a několi pokus o náhlou - byť v úmyslech "pokojnou" destrukci celého dosavadního systému, který by nevyšel v nastolení nějakých ideálních demokratických pořádků u nás i ve společném "evropském domě", nýbrž zcela určitě v znovunastolení kruté stalinovské tyranie uvnitř "soustavy" s možností, možná pravděpodobností světové nukleární katastrofy.

Proti heslu "nikdy nebylo tak špatně, aby nemohlo být lépe", stavím ono pesimistické, že "není nikdy tak špatně, aby nemohlo být hůře". Nepřijímám, prosím, ani antimarxistické přátelé, onen proslulý Marxův optimismus o zákonitosti, fatální predestinaci pokroku lidstva k slunným harmonickým desalienovaným zítřkům!

* * *

Autor L.K. doplnil zveřejnění této statě ještě o prohlášení, ^{solidarity} v kterém se jednoznačně postavil na stranu zadržovaných signatářů manifestu HUS, proti persekuci státní moci.

Prohlášení

Ve statí "Moskva-Praha i další rozvíření nůžek politického vývoje" a ve statí "Kritika kritiky J.Stibice", první z 21. října, druhá z 24. října 1988, se mimo jiné vyslovuji kriticky k manifestu "Hnutí za občanskou svobodu": Demokracie pro všechny a upozorňuji, že podám ještě podrobný kritický rozbor tohoto dokumentu, až se seznámím s jeho autentickým textem.

Události, které následovaly v zápětí do dopisů mých obou textů (uvěznění několika desítek osob, často až na dobu 96 hodin, brutální útok policie proti pokojné demonstraci občanů dne 28. října, rozehnutí připravovaného symposia k 70. leté historii CSSR, a znovu zatýkání a znovu věznění řady osob až na 96 hodin aj.), mne vedou k rozhodnutí nepřistoupit za nynějších okolností k podrobnému kritickému rozboru "manifestu". Vždyt mezi persekovanými jeho signatáři početně převažovali. Jakákoli, byť sebefundovanější kritika "manifestu" by mohla být ideologickým a represivním orádným moci zneužita.

Bez ohledu na názorové odlišnosti vyjadřuji solidaritu s persekovanými a odsuzuji postupy vládců jako odporující mezinárodním právním paktům, signovanými též představiteli CSSR, a zároveň politicky nesmírně poškozující prestiž současného politického vedení jak v očích drtivé většiny naší veřejnosti tak i veřejnosti zahraniční.

Zejména kritizuji a odmítám lživou a nactiutrháčskou kampaň hromadných sdělovacích prostředků, též proti účastníkům diskuse s americkým státníkem Whiteheadem.

Jako socialista, hlásící se mj. i k metodologickému odkazu marxismu, považuji za znovu a mimořádně aktuální pro charakteristiku poměrů u nás Engelsevo odsouzení jakobínského teroru v dopisu Marxovi 4. září 1870:

"La terreur /teror/, to jsou většinou zbytečné ukrutnosti, páchané pro vlastní uklidnění lidí, kteří sami mají strach. Jsem přesvědčen, že vinu za hrůzovládu roku 1793 nese skoro výhradně přestražený buržoaz, který si hraje na velkého vlastence, drobný podělaný šosák a ~~kráma~~ lůza, která si za teroru vyřizovala své účty... My tím rozumíme vládu lidí, kteří nahánějí hrůzu, ale je to naopak vláda lidí, kteří sami mají strach.". V Praze 30. října 1988 PhDr. Luboš K o h o u t, CSC

kritikové

K 13. II. 1989 se ustavil s evropské i naší veřejností představil Klub se socialistickou přestavbou "Obroda", asi 120 signatářů vydalo prohlášení programové, informací o cílech klubu, zaslancou zahraničním komunistickým, socialistickým a sociálně demokratickým stranám a informativní text pro hlavní evropské agentury se seznámem asi 70 signatářů.

Již ve čtvrtek 9. II., tedy skoro týden před ustanovením klubu proti němu zažaložili při setkání s pracovníky masových sdělovacích prostředků generální tajemník ÚV KSČ M. Jakeš a člen předsednictva s tajemník ÚV KSČ J. Fojtík, kteří zřejmě příslušné texty získali od pilných pracovníků StB. V den publikování základních dokumentů Obrody, 15. II., přineslo Rudé právo text zástupce šéfredaktora R. P. J. Kojzara pod titulem "Obroda, ale čeho?", kde autor s dvýklou již rasencí obsah prohlášení skresluje a napadá jako protistranický dokument.

Vzápětí nato přinesl londýnský rozhlas více kriticky kozen-tující než objektivně informující text o obsahu prohlášení Obrody z pera Karla Kyncla, v r. 1968-69 člena MV KSČ v Praze, dnes exulante a redaktora v Anglii. Potom týž autor komentoval prohlášení ve stejném duchu ve Svobodné Evropě a snad i jinde. Soudím, že uvedené vystoupení byla - každá svým způsobem a z diametrálně protikladných politických pozic - n e o b j e k t i v n í.

Proto považuji za své právo a povinnost jako jeden ze signatářů "Prohlášení" formulovat v o t e v ř e n é m d o p i s e své výhrady k vystoupení výše uvedených autorů.

Dle J. Kojzara si signatáři "Prohlášení" prý pouze "vydávají" za předchůdce sovětské přestavby tím, že se hlásí k "dubčekovské politice, formulované v Akčním programu KSČ z dubna 1968; ve skutečnosti však vystupují proti vedoucí společenské roli strany, tím pak z pozic protistranických a žádný dialog s nimi není možný. - Naopak, K. Kyncl z přihlášení se k Akčnímu programu z dubna 1968 vyvozuje právě opačný závěr, že starou tezi o vedoucí společenské roli KSČ, jež je v A - programu /v poněkud literalizované podobě/ obsažena, n e o p o u š t ě j í ! Tím setrvávají na beznadějně konzervativní politické platformě.

Nuže, pánové a příteli, měli byste náš text číst méně předpo-jetě a raději s větší pečlivostí a bez pragmatisko- a propagandisticko- politických příměsí jakéhokoli politického směru.

V textu prohlašujeme, že n e v e z u j e m e /nikoli přejí-máme! / jak na pokrokové tradice, tak na "dubčekovskou politiku formulovanou v Akčním programu KSČ z dubna 1968, jejíž zásadní myšlenky podnes neztratily na své inspirující síle". Dále čerpáme poučení "z dnešní přestavby v SSSR" a navazujeme i na "zkušenosti a úspěchy, dosažené ve prospěch lidu socialistickými, demokratickými i některými komunistickými stranami v západní části našeho kontinentu."

Čímž se rozumí, K. Kyncla, že mj. navazujeme na demokratické a socialistické tradice sociální demokracie, vyjádřené již na jejím ustavujícím sjezdu 1878 v Břevnově, v boji za všeobecné hlasovací právo v Rakousku 1905-7 a později, jež po její boku vedli T. G. Masaryk; na její demokratickou i sociálně pokrokovou politiku v první republice; na Petiční výbor "Věrní zůstaneme z období druhé světové války.

Ovšem a nikterak se za to nehambíme - navazujeme také na nesporné pokrokové antinacistické předválečné orientace komunistických stran na jednotný a lidové protifašistické fronty i na takovéto fronty odbojové - válečné. Není náhodné, že náš text mj. podepsali účastníci národně-osvobozenického boje za války, Božena Katrin Smrkovská, Josefa Slánská, Blažena Kolmistrová, Marie Urbanová, Vojtěch Mencl, či synové hrdinů protinacistického zápasu Richard Urx, Karel Elznice a Vladimír Kolmistr.

Navazujeme na specifickou národní a demokratickou cestu k socialismu bez tzv. "diktatury proletariátu" sovětského typu ve skutečnosti diktatury byrokratických komunistických sekretariátů/, tak jak byla proklamována i realizována v letech 1945-48, dokonce čelnými funkcionáři KSČ v čele s K. Gottwaldem. A - Bel - pod vlivem stalinismu opuštěna a ztracena. Ke škodě L I D U i socialistického hnutí v Evropě i ve světě. Tedy navazujeme na revoluční závodní výbory typu pozdějších rad pracujících, na Národní frontu, chápou jako partnerskou demokratickou a socialistickou spolupráci s a m o t n ý c h politických subjektů, tedy stran a zájmových organizací /nikoli s vůdčí rolí komunistů v Národní frontě a s rolí ostatních jejích složek, jakož to pouhých "převodových pák" vále stnických aparátů./

K. Kynčlovi by pak bylo potřebné připomenout to, co ostatně důvěrně zná: Akční program KSČ dodpravdy znamenal n o v o u s p o l e č e n s k o - s y s t é m o v o u k v a l i t u, která nikterak ani v teorii ani v praxi - neustupovala za dnešními, rovněž progresivními procesy SSSR, Maďarsku, či Polsku.

Nekomunistické strany tvořily své s a m o s t a n é programy. Odborářské a mládežnické i jiné zájmové organizace se zbavily nedůstojné role "převodových pák" KSČ. Parlament se stal skutečným kontrolorem vykonávané moci. Moc soudní získala nezávislost na moci výkonné. Parlamentní frakce stran i zájmových organizací nebyly svými vedeními zavazovány k jednotným postupům, jako tomu bylo až dosud. Poslanci byli odpovědní především svým voličům a nikoli organizacím, jež jejich kandidatury podporovaly. Nikoli teprve v prohlášení O B R O - D Ě, nýbrž již v Akčním programu KSČ čteme: "Monopolizovat socialistickou státní moc nemůže ani jediná strana, ani koalice politických stran, musí k ní mít přímý přístup všechny politické organizace lidu. KSČ bude všemi prostředky rozvíjet takové formy politického života, které zajistí projev přímého hlasu a vůle dělnické třídy a všech pracujících na politické rozhodování v naší zemi." - Tedy zřejmá orientace nikoli pouze na nepřímou vícestrannou demokracii, jak je tomu na Západě, nýbrž na p ř í m o u d e m o k r a c i i - l i d o v o u s a m o s p r á v u /!/

V. Kynčlem uváděná patie o vedoucí úloze strany, jakožto záruce pokrokového socialistického vývoje výslovně odmítá stranickou nadvládu nad společností. Zdůrazňuje naopak, že strana musí oddaně sloužit "jejímu svobodnému, pokrokovému, socialistickému vývoji. Svou autoritu si nemůže vynutit, ale musí ji neustále získávat svými činy. Svou linii nemůže prosazovat hařizováním, ale prací svých členů, pravdivostí svých ideálů". - Kolego a příteli, K. Kynče, tohle není jen mírná liberalizace, jak tvrdíš - bez argumentace - Ty. To je k v a l i t a t i v n í p r o m ě n a v c h á p á n í s p o l e č e n s k é r o l e s t r a n y!

Dále nechápu, jak můžeš v komentáři k prohlášení tvrdit, že se signatáři přáhlešují k marxismu, když z našeho dokumentu zcela zřejmá vyplývá, že se h l á s í m e k d ě d i c t v í c e l ý c h p o k r o k o v ý c h d e m o k r a t i c k ý c h i s o c i a l i s t i c k ý c h p o h y b ů a z k u š e n o s t í l i d s t v a. Tedy jistě také k marxismu. Já osobně soudím, že k jeho cennému metodickému odkazu, nikoli k jeho t e o r i i /!/, která ve své podstatě není ničím víc, než vystiženou, fundovanou kritikou kapitalismu volné soutěže z poloviny 19. století!

Opíráme se též o "všelidské hodnoty, zejména evropské civilizace od antiky přes křesťanství a osvícenectví, až k modernímu demokraticismu". - Hlásíme se nikoli k jakémusi "eurokomunismu", nýbrž k e u r o l e v i c i. A preferujeme jednoznačně d e m o k r a t i c k ý s o c i a l i s m u s p r o t i a n t i s o c i a l i s t i c k é m u s t a l i n i s m u !

To znamená, že zaujímáme pozice socialistických, sociálně demokratických i některých komunistických stran tedy pozice politického pluralismu, přičemž ovšem dáváme přednost procesusocialistické samosprávě lidum proti procesu tvorby, působení, vzájemného soupeření dvou či více politických stranických elit.

Netrpíme tudíž častými iluzemi o dokonalosti oné demokracie, jak jsem se kupř. nejednou stotožnil s podstatou názorů Američana Millse v kritické knize "Mocenská elite".

Kritikům domácím pouze připomínám, že v letech 1968-9 také formálně souhlasili s výše uvedenými i jinými pokrokovými postuláty Akčního programu KSČ /kupř. se zrušením kádrového stropu pro nestraníky, s upuštěním od ideologického monopolu strany, s rozvojem zcela svobodné kultury aj./. Takže podle měřítek, která po dvacet let až dodnes hlásají s represemi hodně kritičtější spiklují ve společenské praxi, byli i oni před dvaceti lety nedílnou součástí "antisocialistických" a "kontra-revolučních" sil. "Kontrarevoluční" a "antisocialistický" je ÚV KSSS, který umožňuje činnost tisíců neformálních a mnohdy doopravdy antisocialistických, ba fašistických a resistických organizací a skupin /kupř. Pemjet./. Taková je většina v ÚV polské či maďarské strany, kde v obou případech strany opouštějí některé své, dosud monopolitické pozice ve státní moci a oddělují stranu od výkonné moci.

Ve vystoupeních našich domácích kritiků ze zřetelně projevuje nechuť a neschopnost vést s námi, jako s výhražně socialistickým klubem dialog o dalších cestách socialistických i demokratických společenských přeměn v Československu. Postoj k Prohlášení jen znovu potvrzuje, že naši vládcové mají velmi daleko od slov o potřebě přestavby k činům.

Nevěcná a předpojatá kritika K. Kyncla - žel - nepomáhá plodné spolupráci neformálních skupin a iniciativ u nás zároveň nikterak nepomáhá h l e d á n í a n e c h a z e n í n a l é h a v ě ž á d o u c í h k o m p r o m i s ů a m o c í, tak jak se rýsují v jednáních nezávislých politických činitelů polských a maďarských, resp. pobaltských s vládnoucími komunistickými stranami. - Na pořadu dne není, příteli Kynclе násilná či nenásilná likvidace vedoucí společenské role KS v zemích tzv. reálného socialismu, nýbrž postupná, neeruptivní modifikace nejhorších stalinových mocensko-politických a ideologicko-politických stránek této vedoucí role. K tomu poznámku na okraj: právě to zdůrazňuje prohlášení "Obrody", nikoli otázku nepatřičnosti vedoucí role KS v ústavách, což kupř. akcentovali signatáři "Hnutí za občanské svobody". Vždyť historie nás poučila, že k nejnovějším zločinům a kritostem stalinismu v SSSR i jinde docházelo v době platnosti tzv. stalinské ústavy z r. 1936, kde o vedoucí stranické roli není ani slovo!

x

x

x

Naše domácí kritiky a protivníky plně chápou. Kritické poznámky K. Kyncla, ničím nezůvodněné, nechápu, resp. chápou je tak, že starořímská pozice "avec ira et studio" - "s hněvem a předpojatostí" by neměla mít místo v ředách lidí, snažících se zaujmout o b j e k t i v n í, o d b o r n é ž u r n a l i s t i c k é a v ě d e c k é p o z i c e.

Praha dne 20.2.1989, na vědomí :

Rudé právo - k rukám šéfredaktora
Ideologické oddělení ÚV KSČ - k rukám s.J.Fojtíka
Karel Kyncl, novinář a redaktor, Londýn

Na každou ze svých rozhlasových poznámek o Obrodě jsem dostal k dispozici pět minut, což je z rozhlasového hlediska dost generózní. Ale neskýtá se přirozeně otázka, jak jsem s tímto vysílacím časem naložil.

Do kategorie objektivního informování se jistě dá zařadit to, že jsem doslova ocitl vstupní větu vašeho prohlášení, již jste se přestavili jako přesvědčení socialisté, dále jsem citoval váš nároz na přestavbu v SSSR s přesvědčením, že eventuelní přestavba v ČSSR musí vést k zásadním změnám systémovým. Konstatoval jsem také, že podle vašeho názoru by tyto změny měly navazovat na "dubčekovskou politiku, formulovanou v Akčním programu KSČ", upozornil na to, co míníte konkrétně dělat /semináře, diskusní večery, Dialog, jiné publikace stá./ a zdůraznil, že hodláte o všech problémech diskutovat "v duchu kulturních lidských vztahů, občanské etiky a tolerance".

A teď k mému komentování:

V příspěvku, vysílaném v BBC jsem prohlásil vznik Obrody za další známku se-organizované politické opozice v Československu a současně myšlenkového rozrážkování disentu, což jsem označil za zcela normální vývoj, který je vlastně hlavním předpokladem jakékoli desokretizace. Uvítal jsem, že občané Československa pomalu začínají mít z čeho vybírat - i když zatím jenom v oblasti nezávislých občanských iniciativ. Vpříspěvku vysílaném ve Svobodné Evropě jsem řekl, že vznik klubu Obrody, jehož členové se nepresto jednoznačně hlásí k socialismu, a dokonce k jeho marxistické ohrádě, přípravu je Jaseke s spol. o "zásadní" argument, kterým zdůvodňují svou nechuť k dialogu s disentem. O záměru, že nezávislé občanské iniciativy v zemi jsou "vyložení nepřátelé", a nimiž žádný dialog není možný.

Váši těchto dvěma komentujícími poznámkami jsem v Tvém polemickém článku neobjevil žádné námitky, a snad tedy mohu předpokládat, že s nimi souhlasíš.

S čím tedy vlastně nesouhlasíš a proč Tvého názoru byly mé texty v BBC a ve Svobodné Evropě více "kriticky komentující, než objektivně informující"? Z jediného důvodu: proto, že jsem si dovolil poznamenat, že v onom dvacet let starém Akčním programu KSČ, na nějž programově navazuje, nese jedna z klíčových kapitol název: "Vedoucí úloha strany - záruka pokrokového socialistického rozvoje." Konstatování tohoto nesporného faktu Tě evidentně rozhořčilo. Tvrdíš, že tím vlastně dávám najevo, že setrváváte na "bezbnadějně konzervativní politické platformě". Ale to já jsem přece neřekl: Neopak, - řekl jsem /v SE/ doslova toto:

"Abychom však byli spravedliví: programové prohlášení klubu Obrody je nemírně dlouhý dokument a v krátké poznámce je nemožné zachytit všechny jeho myšlenky. Vyjde v Samizdatu i tiskem a doporučujeme jeho pozorné přečtení. Kromě chvály Gorbačovova kursu a onoho odkazu na Akční program v něm najdete i mnoho přesných postřehů o současné situaci v zemi, a její politické, ekonomické, duchovní a mravní kráži. A je tam i tato pasáž: Pokud by přestavba sledovala pouze dílčí úpravy současného systému a přitom zachovala bezvýhradný mocenský monopol komunistické strany ve všech sférách života společnosti - bude - jak jsem přesvědčení - pokračovat stagnace a úpadek až k otevřené krizi, jež by mohla vyvolat nežádoucí společenské konfrontace. Komunistická strana musí nejen v ekonomice, ale především v politice a ideologii prokázat daleko hlubší a demokratičtější iniciativu, která povede k zásadním systémovým změnám. Co si klub Obrody pod těmito změnami konkrétně představuje, to jistě vyplývá z jeho činnosti".

Je toto stanovisko opravdu možné prohlásit - jak to děláš Ty za "předpojaté", "nepečlivé", obsahující "pragmaticko- a propagandisticko- politické příměsi". "nevěcné", "ničím nezodpovědné", "avec ire et studio", atd.?

Pročítám znovu poročně ty své dvě rozhlasové poznámky, které do hromady tvoří pouze asi třetinu délky textu všeho prohlášení jímž jsi teď věnoval polemickou stať, jejich společenskou délku překračující a snažím se v nich objevit kromě té zmínky o jedné z kapitol Akčního programu jaké další důvody Tvé polemice reakce: A myslím, že jsem objevil: neprojevují v nich žádné zvláštní nadšení nad vaším programem návratu k pramenům "socialismu s lidskou tváří" "pouze konstatuje že se koná a že praxe ukáže, k čemu to bude. A to je zřejmě v Tvých očích zejména vzhledem k mé minulosti zcela nepstříčné.

Pokud je tomu opravdu tak /a já v těch dvou odvysílaných textech skutečně nemohu najít žádný jiný věcný důvod pro Tvé rozhořčení/ pak je to další známka toho, že do zeminárního programu klubu Obroda by měla být co nejdříve zařazena všestranná diskuse o tolerantnosti, ve dená, jak slibujete v Prohlášení - "v dzchu kulturních lidských vztahů, občanské etiky a tolerance". Minimálně ze posledních čtyřicet let jsme se to něměli příležitost učit, a je to značně znát.

Nemohu si ošpstit malou glosu k dvěma Tvým prohlášením:
1/ Píšeš, že "Akční program KSČ doopravdy znamenal novou společensko-systémovou kvalitu, která nikterak-ani v teorii, ani v praxi - neustupovala ze únešními, rovněž progresivními, procesy v SSSR, Maďarsku, Polsku". - To přece nemůžeš myslet vážně, Luboš. Akční program KSČ z r. 1968 bylo v podstatě kosmetické vylepšení dřívějšího programu, který zkrachoval, projev snahy zahránit, co se dá. Než se znovu odvážíš klást ho na roven tomu, k čemu dnes /zatím/ dochází napříklád v oblasti pláralismu v Polsku nebo v Maďarsku, vzpomen si leskevě na diskuse, které se tenkrát vedly v progresivním Městském výboru KSČ v Preze, kde jsme obseděli, o "nebezpečí" obnovy sociální demokracie, o Klubu angažovaných nestraníků a dokonce i o tak relativně podružné záležitosti, jsou byle "jednotu" mládežnického hnutí.

V poslední větě prohlašuješ mé poznámky za "ničím nezodpovědné" a pášeš, že je chápeš tak, že starofinská pozice - avec ira et studio - s hněvem a předpojatostí, by nemělo mít místo v řadách lidí, snažících se zaujímat objektivní, odborné žurnalistické a vědecké pozice".

Odvažuju se tvrdit, že jsem v těch dvou vysílaných textech byl objektivní. Jestliže jsem v nich byl "odborně žurnalistický", to nevím, protože nemám tušení, co je to. Ale rozhodně jsem se v nich nesnažil zaujímat "vědecké pozice": plodem "vědeckých pozic", které máš na mysli, jsou zatím jen katastrofy od Číny až po Kubu, SSSR s střední a východní Evropou nevyjímaje. I onen, kdysi milovaný, předmět Tvé vědecké pozice - Jugoslávie - se právě zmítá na pokraji propasti a - jak víš patrně lépe než já - zdaleka nikoli jenom z důvodů nacionalistických vášní.

Před šesti lety, těsně před svým odjezdem do exilu, jsem se v Preze zúčastnil nezávislého semináře o reformabilitě společenského systému. Prohlásil jsem tam tenkrát něco naprosto nevědeckého, totiž, že "prase se dá reformovat do uzeneho teprve poté, když se nejdřív zabije". Ale okamžitě jsem se pokoušel vrátit na "vědecko pozice", zdůraznovat, že nejsem žádný anarchista, že si uvědomuju, že politika je umění možného atd. Nicméně jsem byl a nadále jsem přesvědčen, že jedinou cestou z marasmu je zásadní změna systému.

Na vývoj v SSSR, Polsku a Maďarsku se dívám sice skepticky /v systémech, které nemají žádná uznávaná pravidla hry, je možný zvrat v převý opak doslova přes noc/, ale pochopitelně i s nadějí. A moc rád bych věřil, že je možná opravdová změna kvality i bez zabíječky, že je ve východní Evropě možná nějaká "španělská odrůda změny. Ale to už se zase ocitám na nevědeckých pozicích. - Moc Tě a ostatní ke-

Milý Karle,

tvoje polemika s mým kritickým textem, že, znova potvrzuje Tvoji "předpojatost" a opakuje "ničím nezdanědné" a mnou vyvrácené tvrzení, že prohlášení "Obrody" je "pouhým programem návratu k pramenům "socialismu s lidskou tváří". Ve svém dopisu Ti přede dokazují, že se vůbec nikam "nevracíme". Že jenom navazujeme na pokrekové tradice minulosti, včetně, a zejména, A - programu KSČ, analyzujeme naši dnešní společenskou situaci v kontextu se studiem demokratických a socialistických zkušeností dneška jak na Východě, tak na Západě. Ve svých dvou relacích z nás n e p r á v e m děláš steromily. obrácené do nenávratné minulosti. A dokazuješ to i rozsáhlým citátem ze svého vystoupení v SE a parafrází vystoupení v BBC.

1/ V textu "Prohlášení" se vůbec termín "marxismus", ani citát z některého z tzv. klasiků nevyskytuje. Neopak, - klub chce sdružovat "socialisticky a demokraticky myšlející občany bez rozdílu stranické příslušnosti". Tvé tvrzení, že se členové Obrody "hlásí naprosto jednoznačně k socialismu a dokonce k jeho marxistické odrůdě", je tedy jednek nepravdivé, jednek nepřesné. Hlásíme se naprosto jednoznačně k d e m o k r a t i c k é m u socialismu a odmítáme stalinismus a "reálný socialismus", zejména v jeho dvacetileté "normalizační" čs. podobě. Nehlásíme se k marxismu, nýbrž k demokratickému a socialistickému myšlení a praxi minulosti a dneška.

Od novináře - člena redakčního kruhu Listů - Časopisu čs. socialistické opozice - jsem p r á v e m očekával více politického taktu porozumění a sympatií k našemu textu téhož politického poměření.

2/ V našem textu vůbec chybí prohlášení se k "vedoucí roli strany", což bylo t ě ž i š t ě m výtek předcednitve ÚV KSČ. Neopak, je zde n e s m l o u v a v ě vyjádřena kritika mocenského /a nad tím si právem libuješ/ a ideologického /toho sás nepověšiml; zato předcednictvo ÚV KSČ s nelibostí ano / m o n o p o l u KSČ. Měl bys v té souvislosti uznat, že "navazování" na A- program neznamena plně p ř e j í m á n í všech jeho myšlenek, a navíc že tehdejší pojetí vedoucí stranické společenské role je k v a l i t a t i v n ě odlišné od pojetí, a hlavně praxe dnešních našich vládců.

Uvádím si, že vystoupení Tvé i jiných v zahraničních rozhlasích ovlivňuje dnes myšlení statisíců, a že jsi opravdu poškodil dobrou věc, když jsi "Obrodu", a také Akční program a polednový vývoj představil a postavil do n e p r v á i v ě podoby a pochyby, příliš blízké brežněvovským pohotkám nemilostivě nám vládnoucích...

3/ Nepravdivý a zkreslující je Tvůj pohled - neštěstí jen v dopise - na Akční program a polednový vývoj. Rozhodně popíráš novou kvalitu teorie a praxe tehdejší obrozující se KSČ. Proti mým početným argumentům staviš naše tehdejší úsilí, zaměřené proti znovuoživení sociální demokracie. Nerozlišuješ při tom rovinu praktickou, politickou taktickou a rovinu p r o g r a m o v o u - Dovolím se být rovněž memoárový a připomenout, že i Ty jsi vlastnil vynikající dokument MV, k v a l i t a t i v n ě přehodnocující poměr KSČ k sociální demokracii a usilující o kvalitativní přeměnu dosavadní vyrokreticko-centarlistické KSČ ve stranu d e m o k r a t i c k o u! - Neblehá "Poučení..." nás přecenikeli bezdůvodně!!! obvinilo /a také nový návrh stanov!/, že chceme KSČ přeměnit ve stranu sociálně demokratického typu!...

A nemyslíš si, že naše tehdejší praktické usilování /sty se v situaci kdy Brežněv hledal z á m i n k y pro násilné zmaření sjezdu a plné realizace A- programu, nezakládalo soc. dem., a KAN sty se nepřeměnil v opoziční stranu/ bylo projevem p o l i t i c k é p r o z í r a v o s t i, a nikoli kritériem naší "nedemokratičnosti"? V tom druhém bodu se trochu mýlíš! Byli jsme plně pro zájmovou dife-

47
renciaci mládežnických organizací; jenom jsme projevovali obavu, zase oprávněnou, že ty k záminkám "spojeneckého" zássahu do našich věcí mohl patřit i fakt, že Svaz vysokškolského studentstva být s účastí Národní fronty. A zase: - kvalitativně odlišné od té dosavadní - s plně rovnoprávnými partnerstvími vztahy všech jejích údů. Politika se nemělo formovat v KSC, nýbrž v Národní frontě! Bud, Kerle, memoárový spolu se maou a vzpomene si, že tehdejší debilové státobezpečnostní i soudní dělali do našeho obžalovacího spisu jako trestný čin, že jsme v souladu s á-programem- žádali v našich nových "2000 slovech" - "partnerské" vztahy mezi stranami NF! A bud opravdu důsledně memoárový. Přišli k nám proto, že tu "bylo kontarevoluční situace"? - A nebo proto, že jsme se chystali /a v mnohém již i přikročili/ k hlubokým kvalitativním politické- i ekonomické- systémovým proměnám? - A obtěžovali vy se přijít vůbec, pokud vy naše polednové úsilí představevete jen malé "kosmetické úpravy", jak tvrdíš Ty?

Zanechme teoretizování a řekneme si, co by dnes prakticky znamenal "pouhý" návrat ke kursu socialismu s lidskou tvář, jímž Ty nyní tak okázale pohrdáš: Desítky tisíc emigrantů by se mohly vrátit, vydávat zde své díla; nebylo ty politických vězňů "svědomí"; byly by rehabilitace statisíců existenčně perzekvovaných; děti do škol a zaměstnanci by byli přijímáni dle připravenosti a kvalifikace; ekonomika by zase po čase mohla prosperovat, jako tomu bylo v letech 1968-69, což vše, a přemnohé jiné, by normální občan, nedávající na svrch a neštovice dvacetiletého normalizačního období považoval za lahodnou mannu, pečující z nebe. Já bych Tě na nějakém tom Šeberáku při koupání káral ze přílišný radikalismus a nerealistický maximalismus a Ty mne naopak ze staromexistický dogmatismus. Nemyslíš, že by takový "návrat" pro první etapu reformu stačil a že by se na risk" vše, nebo nic" nemělo jít?

4/ Jako i Ty končím svou repliku stručným pohledem na tu "nereformovatelnost" soudobého komunismu. - Lidská historie nám zatím dává rozličné odpovědi: Mocné říše se ukázaly nereformovatelnými a zanikaly; avšak mnohá, původně z revolučního násilí vznikající společnosti /Anglie, USA, Francie/ - i jiné - se úspěšně reformovaly v pokrokovém směru. Podobně strnulé struktury církevní. Tehdejší objektivní pozorovatel Kalvínova řádění v Ženevě by nikdy nepředpokládal, že kalvinismus v presbyteriánské podobě se později stane jedním z duchovních základů moderní demokracie... Dosavadní historie komunistických režimů prohlásila jejich nereformovatelnost pokud, pokud byly reformy zardoušeny buď vlastními ozbrojenými silami nebo na základě vojenského zákroku supervelmocí, reformami nedotčené. Dalším významným faktorem porážek reformního úsilí bylo, že vnější faktor - zejm. velmocí nekomunistického světa - se orientoval nikoli na postupnou reformu komunistických režimů, nýbrž na jejich svržení. - Tak též i nikoli nevýznamné protirežimní síly uvnitř společnosti. V tekové situaci ovšem nikdy nedošlo k rozkladu a pádu komunistických systémů, ale naopak, k znovupevnění pozice mocné vládnoucí byrokratické elity, na základě hrubého násilí "klasicky szistického typu".

Taž je situace jiná, spíše reformám příznivější, i když nedávající žádná významnější záruky pro jejich zder. Vždyť negativem je, že k nim dochází s nesmírným spožděním, a v situaci nesmírně prohloubené krize. - 1/ S reformami začalo samo centrum valeříše; 2/ Mnozí čelní politikové Západu a značná část veřejnosti si uvědomují objektivní škodlivost svých dosavadních postojů k pokusům o reformy komunismu a v té či oné míře je podporující, nesnažíce se o jeho destrukce. 3/ Nebezpečí možnosti byrokratického regresu jsou si vědomy i mnohé principiálně protirežimní síly a hledají a nacházejí cesty k rozmaným, celospolečensky prospěšným kompromisům s režimem. Jsou tu ovšem a působí /také v Maďarsku a Polsku/, jako i u nás v r. 1968, i síly přetlaku, který by mohl sehrát znovu neblahou dějinnou roli "mičudy, nahané na nohu" byrokratickým silám. - V tom smyslu sdílím sice radost z maďarského či polského vývoje, ale

současně mi přibýlo starostlivých vrásek z obavy nad možnými a nežádoucími společenskými p ř e t l a k y.

Stejně jako Ty, Karle, kolísám mezi pesimismem s umírněným optimismem, pokud jde o možnost reformovatelnosti komunismu. Ale varuji!!!/že dějinné skutečnosti Tvůj příměr ze života zvířat nepotvrzují, ba promlouvají varovně! - Pravděpodobným dilemtem zdaru reformního úsilí dneška by nebyl krvavý či nekrvavý rozklad s rozpad veleříše, ale, jak upozornil i A. Dubček v dopisu bolegneskému sympoziu v létě loňského roku, znovunastolení horších režimů, než byl ten brežněvovský, s (přiznáním) negativními následky pro osudy nejen států tzv. socialistických, nýbrž i celého světa. V tom smyslu souhlasím, že si Obrody, usilující o realizaci té optimální, reformní varianty zaslouží T Tvého, snad upřímného přání všeho dobrého, byť předstí vuje zatím jen politického trpaslíka.

Nakonec k tomu Tvému pojetí vědeckých a nevědeckých pozic". - Já stavím vědecký přístup proti ideologickému /jakožto proti falešnému vidění/. A varuji Tě před tím druhým! - Mělelé osudy zemí, jež nastoupily tzv. cestu socialismu, měly příčinu právě v opuštění přísně vědeckého přístupu k společenské realitě /neplést z tzv. marxismem-leninismem/ a v přijetí ideologie, jakožto falešného vědomí s ní. - Přitom není podstatné, zda ta špatná a nevědecká praxe vyžadovala dodatečného "Posvědčení" a "zdůvodnění" ideologií nebo naopak vyrůstala z falešných ideologických(pozi) promis.

U mně, prosím, rozlišuj můj politický, velice kladný tehdejší přístup k Jugoslávii /její nezávislá, našemu obrodnému hnutí příznivá zahraniční politiky, vnitřní kurs na samosprávu, relativní demokratičnost vztahů oproti jiným/ a odporným, velmi kritickým a budoucí ekonomické i národnostní nesnáze předcházející výhled samosprávného jugoslávského systému pro potřeby předstedenstva vlády, tedy Černík. z r. 1968. - Nežlob se na me, Karle, tehle Tvá poznámka na můj účet mi připoměla, že jsem Tě chtěl kritizovat i ze Tvůj komentář k Dubčekovi, když mluvil ve shodě s historickou fakticitou, že Rumunsko se postavilo proti intervenci a tys ironicky poznamenal, že chválí onoho Ceșușesca, který brutálně porušuje lidská a občanská práva. - Nebylo i v tom "ira et studio"?

S přátelským pozdravem Tobě i Jiřince

Luboř

Praha dne 21. března 1989

DĚJINÁM NELZE UNIKNOUT

Západoněmecký týdeník Der Spiegel uveřejnil rozhovor s A.N. Jakovlevem. V letech 1973-1983 působil jako velvyslanec v Kanadě. V letech 1985-86 byl vedoucím oddělení propagandy ÚV KSSS. Tajemníkem je od r. 1986, členem politického byra od r. 1987. V listopadu 1988 navštívil Československo, a jako jediný stranický činitel zde vykonal jak na stranické půdě, tak i ve veřejných sdělovacích prostředcích mnoho užitečné práce ve smyslu nezbytnosti nového kurzu socialistické politiky k demokracii.

D.S.: Americké noviny vás nazvali křesťm otcem glasnosti, francouzské zase "Monsieur Perestrojka" a tisk v NSR vás označil za "marxistického volnomyšlenkáře". Co se vám z toho nejvíce líbí?

A.J.: Sprvním hodnocením nemohu souhlasit a vlastně ani s druhým. Je mytologie, legenda. Rád se však přiznávám, že jsem aktivním přívržencem přestavby.

Spiegel: A co pojem "marxistický volnomyšlenkář"?

A.J.: Podle mne jsou to ti, kteří marxismus interpretovali dogmaticky a svévolně, a tím ho deformovali. Proti tomuto dogmatismu bojuji.

Spiegel: Mnozí vaši odpůrci hovoří, že jste revizionista.

A.J.: Podle mého názoru byl stalinismus největším a nejnebezpečnějším revizionismem v dějinách marxismu. Stalin dal marxismu dogmatický charakter, v důsledku čehož marxismus ztratil svoji přetvářející sílu. Chtěl bych přispět k obnovení pravého obsahu marxismu.

Spiegel: Reformátoři a revolucionáři musí věřit v úspěch své činnosti. V diskusi o chybách minulosti jste se vyznačoval realismem. Nebyl byste realistou, kdybyste neměl představu o tom, co by se stalo, kdyby přestavba ztroskotala. Chcete o tom hovořit?

A.J.: Prosím. Akceptuji dokonce analytický moment ve vaší otázce. Jednoduše si nemůžeme dovolit pustit se do takové reformy bez přesvědčení, jinak bychom byli političtí dobrodruzi. Ale k věci: Jsem hluboko přesvědčen, že konzervativní hrozba představuje největší ohrožení přestavby. Je však absolutně nevyhnutelné varovat před nebezpečím spojení obou extrémů - pravicového i levicového. Konzervativci vlečou za se sebou břemeno minulosti. Většina z nich přitom sleduje i svje egoistické zájmy, ale ne všichni. Jsou mezi nimi i lidé s přesvědčením. A dokonce i nejprohnanější konzervativci ví, že mnohé už není možné z objektivních důvodů vrátit zpět, že všechno ze věřejška je dnes už nemožné. Ale přetrvává určitá nostalgie za údajným pořádkem, který v podstatě nikdy neexistoval, přetrvává neodůvodněná a neotřesitelná víra ve vlastní pravdu i poslání. Nechtějí pochopit, že jenom demokracie, což je skutečná moc lidu, může uchovat a zabezpečit naši politickou stabilitu a jednotu.

Spiegel: Co by se mohlo stát, kdyby přestavba ztroskotala?

A.J.: Strach z neúspěchu přestavby není. Rozmery dějin však bývají nevyzpytatelné a prognózy jsou velmi těžké. Je mnoho lidí, kteří nechtějí o přestavbě z různých důvodů ani slyšet, protože přestavba nemá, například k byrokracii - mírně řečeno - kladný vztah. Mnohých zbavila moc, nutí lidi pracovat, je zaměřená proti rovnostářství. Mnozí však pokládají byrokracii, málo práce a rovnostářství za ten nejryzejší socialismus, přestože to všechno nemá se socialismem nic společného.

Neúspěch by však mohl mít velmi negativní důsledky. Přestavba je proto naší šancí v socialistickém smyslu. A myslím si, že toto poznání u nás stále se šíří a roste.

Spiegel: Nedostatkové hospodářství se zatím nezlepšilo ...

A.J.: Zásobovací krize spočívá v tom, že množství peněz v poslední době nekontrolovatelně rostlo a zásoby zboží s tím udržely krok. Například v šedesátých letech byla spotřeba masa na osobu 40 kg, dnes lidé zkonzumují 62 kg. Tenkrát bylo i velmi mnoho másla, měli jsme problémy s jeho skladováním, spotřeba byla nízká, dnes je to naopak. V současnosti se vážně musíme zabývat otázkou, jaké opatření přijmeme ve státních financích. Měnová reforma, devalvace rublu nepřichází v úvahu. Pořádek

Porádek musí být obnoven ekonomickými prostředky.

Spiegel : Co se zlepšilo pro běžného spotřebitele ?

A.J. : Od dubna 1985 jsme například postavili více bytů než kdykoli předtím za stejný časový úsek, takže náš záměr zabezpečit do roku 2000 každé rodině byt nebo rodinný dům je uskutečnitelný... Rozdávování bytů se stalo otevřenou věcí, lidé dnes ví, kdy ho dostanou.

Spiegel : Ale kdy selepší zásobování spotřebními zboží ?

A.J. : Počítáme s tím, že inventice materiálního i morálního charakteru se začnou vracet ještě v tomto roce... Projekty, které jsme začali před dvěma lety, pomalu přinášejí plody.

Spiegel : Ale ne všude to jde rychleji...

A.J. : Hodně - a to dokonce rychle - přinese přeorientování zbrojařských podniků na mírovou výrobu. O 10 000 tanků méně neznamena jen jejich demontáž, ale i to, že se nebudou vyrábět nové tanky a uvolní se tak kapacity - suroviny, zdroje, pracovní síly.

Spiegel : Jestliže se uvolňování nezastaví, mohly by se výdaje na zbrojení ještě radikálněji snížit na Východě i na Západě?

A.J. : Pro nás by to bylo požehnáním. Máme jen obavy, jak na tyto kroky zbrojařského průmyslu bude reagovat váš trh. Máme totiž zájem, aby se dobře dařilo nejen nám, ale i vám. Když je u vás něco hospodářsky v nepořádku, zmocňuje se vás nervozita.

Spiegel : Sovětský svaz podřizoval celá desetiletí všechno záměru stát se velmocí, či dokonce nejsilnější velmocí. Umíte si představit v dohledné budoucnosti natolik demilitarizovaný svět, že sám problém udržet si pozici velmoci přestane být až tak důležitý?

A.J. : Umím si to představit už nyní. Především : pojem velmoc je mi podezřelý. Používám ho často nějak mechanicky, ale vždy mám chuť říci "tzv. velmoc". Co vlastně znamená velmoc? Území? Obyvatelstvo? Výrobu aut nebo dokonce raket? To by bylo absurdní. A proč má být jedna mocnost důležitější než druhá?

Spiegel : Tak to už bylo mezi státy a tak je tomu částečně i dnes. V SSSR se dokonce ozývá militantní nacionalismus. Může se podle vás stát sovětská říše konfederací, tak jako ji chtěli Estonci, když se dožadovali "suverenity"?

A.J. : Především není pravda, že by v Estonsku větší společenské síly žádaly - prakticky nebo teoreticky - odtrhnutí od SSSR, vlastní vládu, vlastní ozbrojené síly a pod. Žádají to jen malé skupinky. Podívejte se jen jaké požadavky kladou periferní politické skupinky u vás. Celá estonská společnost by však chtěla větší hospodářskou samostatnost, aby mohla dosáhnout větší efektivnosti.

Spiegel : Estonci chtějí především méně Rusů v Estonsku...

A.J. : ... Co se má stát v Pobaltí? Jestliže pobaltské národy řeknou, že se přistěhovalectví z Ruska má přibrzdit, protože se dotýká jejich národního cítění, nejsme proti. Ale když říkají, že Rusové jim překáží, protože jsou Rusi, to nemůžeme akceptovat. To jsme Estoncům řekli. V každém případě se však místní zodpovědnost a místní práva musí respektovat víc než doposud. Většinu otázek, možná dokonce všechny, musí řešit vlády jednotlivých republik zvláštní iniciativy a podle vlastního uvážení.

Spiegel : Počítali jste s tím, že národnostní otázka se projeví v rámci glasnosti tak explozivně? Když k tomu připočítáte těžkosti s reformou, je to všechno tak zlé, jak jste předpokládali, nebo ještě horší ?

A.J. : Takový intenzivní odpor jsme neočekávali. Předpokládali jsme, že konzervatismus se projeví především mezi byrokracií. Dnes se však projevuje v různých podobách a velmi silný je i v podnikcích. I národnostní problémy mají různé podoby. Konflikty mezi Azerbajdžánci a Ermény nemají nic společného s tím, co vidíme v Pobaltí, jsou to celkem dvě odlišné věci. Nedramatizujeme jedno ani druhé. Důležité je, že hlavní proud jde správným směrem. Jestliže to všechno chápeme jako revoluci, můžete si představit revoluci bez odporu? Není to možné.

Městský výbor SSM v Praze již podruhé uspořádal volný diskusní klub na téma
Start do života /Uvádíme zkrácený výťah z přílohy Mladé fronty/

Prostředí : sál pro 400 lidí, přetopený, někteří stojí, někteří sedí, je přítomno několik kamer, mnoho mikrofonů a novinářů s blokem. Venku před sálem Elektra Dopravních podniků i na ulici před začátkem postávají ti, kteří se nevešli. Uprostřed sálu stojí dva moderátoři, kteří mají diskusi vést. Přišlo mnoho fotografů.

Osoby : šest set padesát mladých lidí

Hosté : místopředseda vlády ČSSR K.Juliš, vedoucí tiskového odboru předsednictva vlády ČSSR M.Pavel, ředitel ČKD J.Glieger, prorektor Univerzity Karlovy V.Prosser, zástupce čs. mřového výboru J.Sedlák, předseda MV SSM v Praze J.Mráz.

+ + +

David Koníček, student elektrofakulty : Chápu, že se můj zaměstnavatel zajímá o to, co umím, co jsem dokázal. Ale nachápu (zvyšuje hlas), proč ho to zajímá u mých rodičů, sourozenců. Při startu do života by se měly posuzovat jen mé schopnosti. Já jsem shodou okolností na tom dobře, mohu klidně uvádět, kdo jsou moji rodiče, ale připadá mi hloupé, když vidím, že někteří moji kolegové jsou svými rodiči hrděkypovíáni (potlesk).

navazuje Martin :

Proč existuje protekce při přijímání na střední a vysoké školy? Další otázka : Mladý člověk chce vstupovat do života v nějakém právním řádu, proč jsme přijali zákonná opatření, která jsou v rozporu s vídenským dokumentem ? (křik, potlesk, hurá)

Hlas z davu : Ať odpoví vláda!

M.Pavel : (začíná tlumeně mluvit do doznívajícího šumu) : Jsme dnes bohužel indisponován dvojím způsobem. Za prvé jsme vládní předník (smích) a za druhé mám rýmu (smích). Chci reagovat na připomínku Martina a polemizovat s ním, že přijatá zákonná opatření jsou v rozporu s materiály následné vídenské schůzky - to prostě není pravda! Já tady ten dokument mám s sebou, můžeme se posadit do klubu (do řeči mu skáče Martin)

Martin : Jste ale jediný, kdo ty dokumenty má, v tisku nevyšly! (potlesk)

M.Pavel : Dokument bude vydán ve stotisícovém nákladu, v Praze by měl být prodán tento čtvrtek... Co dělat s tím, aby nebyla protekce? Prosím vás, to je otázka, k kterou si těžko vyřešíme. Protekce existuje, protože jsou lidé. Lidé si nabízejí různé protislužby, tedy i tyto. Až zmizí potřeba protislužeb, pak zmizí protekce.

Výstup II.

M.Pavel : Chci se vyjádřit k otázce podpisů petice. Nedávno byla ve všech sdělovacích prostředcích zveřejněna moje odpověď na dotaz západního novináře, že každý občan této republiky má právo podepisovat petice, je to součástí jeho ústavního práva. Nejen jednotlivci, ale i skupiny občanů mají právo tyto petice odesílat buď jednotlivým politikům, nebo státním orgánům (do věty bez vyzvání skáče výkřik)

Mužský hlas : To není pravda!

Ženský hlas : Lžete!

M.Pavel : Mohu ještě? Nevím o jediném případě, kdy by byl jediný člověk za podpis petice postižen. Víte-li o tom vy, můžeme si po skončení klubu popovídat.

....

Hlas z davu : Proč nejsou zrušeny takové anachronismy, jako jsou výjezdní doložky?

M.Pavel : Domnívám se, že výjezdní doložky v současné podobě budou zrušeny. Nahradí je pravděpodobně statistický list, který umožní přehled o výjezdech a příjezdech. Tento návrh se projednává.

Výstup III

Jan Dobrovský (student AMU) : Dnešní večer se tu ze začátku rozvíjel takovou zvláštní formou, připomínající Studio Jezerka (smích, potlesk). Mám dojem, že se tady nezabýváme základními otázkami, důležitými při vstupu do života. Tou je vztah mládeže a státu a vztah státu a mládeže (potlesk). Protože se dnes často hovoří o socialismu a antisocialismu, myslím, že bychom měli začít tím, co je to vlastně socialismus, vymezit si definici (souhlasný hláholi).

Moderátor : Diskuse o socialismu je na programu jako samostatné téma!

Ivo Slavík : Nedomnívám se, že jsme na fóru, které by mohlo vymezovat, co je a co není socialismus, na poli mřítkového charakteru se tyto věci neřeší! (Jak to, že neuvedl definici socialismu, kterou někde nahoře placení ideologové jistě zveřejnili, a jestliže, pak je třeba, aby to sám lid co nejdříve napravil, platí-li ještě, že socialismus je masovým hnutím a "jeho podoba je výsledkem tvůrčího procesu" - Lenin, - red.)

Výkřik z davu : Jiná možnost není!

Zástupce mírového výboru (rozvášňným tónem) : Podívejte, chceme-li dosáhnout nějakého výsledku, nebo si alespoň solidně pohovořit, nelze vykřikovat, skákat si do řeči, přebíhat od tématu k tématu... Stále slyším výkřiky, mám dojem, že nechete nic stavět, ale jen bořit. Já bych například poděkoval MV SSM, že dnešní dialog uspořádal (potlesk), čili držíme se témat, budme konstruktivní!

Pavel Dobrovský, student AMU : Chci říci jen několik poznámek, jak se mi jeví průběh této diskuse. Byli jsme nařčeni, že jsme křiklouni, že neumíme diskutovat, že nerespektujeme průběh dialogu. Musím s tím souhlasit, je tomu tak. Ale je tomu tak proto, že jsme nikdy nediskutovali, že jsme k tomu neměli příležitost, a tudíž to neumíme. Kdybychom měli my a naši tátové po celý život možnost takové diskuse vést v nejbližší mřítku, nejen v jednom sále Elektra, pak by to bylo jinak i dnes a tady (potlesk). Další věc : Hovořilo se tady o tom, že není dobré jen kritizovat, destruovat, bořit, ale že je třeba také stavět. Ovšem stavět se, podle mého názoru, dá jen na pevných základech. A ty základy pevné nejsou, podle mého soudu.

Moderátor : Chtěl bych vás upozornit, že jsme se na začátku dohodli, že budeme diskutovat dvě hodiny, dvě hodiny vypršely!

Dav svorůš : Nééé, jedeme dál!

M.Pavel : Nemohu předřečníkoví odpovídat v celém rozsahu, máme málo času. Chci jen stručně navázat na to, zda naše společnost má nebo nemá pevné základy. Já si osobně myslím, že československá společnost je v komplikované ekonomické, ekologické a politické situaci, která se zatím nezlepšuje. To všichni víme. Ale přesto si myslím, že naše společnost má velmi dobré základy, velmi dobré východní podmínky pro to, aby se ta situace zase zlepšila. Ne všechny stroje jsou zastaralé, máme šikovné dělníky, techniky. myslíte si, že to je málo pro to, aby se naše společnost opět rychle dostala do pohybu?

Zástupce mírového výboru : Neměl jsme v úmyslu někoho nařknout, že je křikloun. Většina z nás ví, co chce říci, ale křiklouni jsou i mezi námi. S diskusí jsme začali... (šum v davu)

Výkřik muže : Ale to je málo!

Zástupce mírového výboru : Politika je umění možného. Diskuse začíná, jsou tu první kroky!

Jaroslav Kreinich : Je to divný, ale zdá se mi, že máte pocit, že my mladí chceme něco ničit, likvidovat. Ale to vůbec není pravda! My chceme jenom odstranit to, co bylo nebo je špatné, hledat příčiny. Proto je třeba, aby vzniklo československy demokratické fórum, vznikaly neformální skupiny například k řešení ekologických problémů. V Sovětském svazu už jen jich 30 tisíc a nikdo neví, že by podkopávaly socialismus v Sovětském svazu (potlesk).

Moderátor : Jestliže se o posledním diskusním klubu mluvilo jako o přetopeném kotli, tak tentokrát to bude o přetopené souně, prosím o maximální stručnost!

Vysoký ženský hlas : Nevím, kdo, snad v dobrém úmyslu, vymýšlel námět dneška - start do života. Nějak se nám to nevyvedlo, sklouzáváme stále někam jinam. Měli bychom se pro příště řídit poptávkou a řešit otázky, které nás nejvíce zajímají (potlesk).

(šum v sále, hosté se zvedají ze židlí, okamžitě je obklopují hloučky lidí, v diskusi se pokračuje, rozvíjí se tento večer nakousnutá a nezodpovězená témata : vojenská služba, pluralismus, odpovědnost za chyby minulosti, vedoucí úloha strany, Je 6. března, 22,35 hod., skončil druhý diskusní klub)

Marcela Pecháčková

P.S. Jména a výroky jsou odposlouchány v neklidném sálu. Dodatečný scénář nezachycuje přesně celý dialog, který trval tři hodiny.

Příloha Mladé fronty z 18. března 1989 - krácené

Petr UHL

Začnu omluvou: protagonisty Hnutí za občanskou svobodu (HOS) a signatáře jeho manifestu pronásleduje Stb: vede se proti nim trestní stíhání "ve věci", tedy zatím obvinění konkrétních osob; byly domovní prohlídky; desítky lidí jsou vyslýcháni jako svědci; orgány státní moci se opět jednou snaží kriminalizovat ty, kdož hledají cestu z politického, hospodářského a kulturního úpadku, za nějž nesou odpovědnost především ti, kteří tvrdou rukou v této zemi dvacet let vládnou.

Za této situace by se mohlo zdát neslušným kritizovat manifest HOS. Na svou omluvu chci uvést, že závažnost textu – snad jediného konsistentního politického textu od roku 1969 – vyžaduje kritiku těch, kteří jsou vůči stávajícímu politickému systému rovněž v opozici a kteří mají vůči manifestu HOS námitky zásadního rázu. Jisto je, že stoupenci HOS i jeho odpůrci jsou nadále, až do pádi byrokratické diktatury, sužující všechen čs. lid na jedné lodi: i já jsem byl jako svědek v trestní věci předvolán a svědeckou výpověď jsem bez většího konfliktu mohl odmítnout jen proto, že jsem naznačil svůj hypotetický podíl na diskusi a činnosti, k níž HOS vybízí. I když jsme se s tím Stb předem nesvěřil, měl jsem při odmítnutí svědecké výpovědi na mysli především své odhodlání, že budu manifest veřejně kritizovat a že se pokusím, na podkladě radikálnější tj. ke kořenům problémů jdoucí kritiky socio-ekonomického systému, posílit myšlenkový proud, aspirující nalepší vyjádření zájmů lidu této země.

Odhlédneme-li od testu Demokratické iniciativy, která nadávno spáchala politické harakiry, byly v posledních měsících vydány v této zemi dva politické manifesty – Českých dětí a HOS.

Manifest Českých dětí volá po obnovení Království českého, po králi, který bude ochraňovat zvěř v lesích, po opětném připojení obojí Lužice – zemí to Koruny české – k českému státoprávnímu celku, jako i po tom, aby zeměpanské hrady a královská města byla zachována. Jsou lidé bez fantazie, kteří podezřívají České děti, že si z nich utahují. Z tohoto přizemního pohledu je možno v manifestu Českých dětí vidět amalgam snového, žertovného a seriózního. Historický konzervatismus se tu snoubí s výsměšným autoritářstvím. Musím se přiznat, že ač nejsem ani za mák rojalistou, jsou mi některé tóny jejich manifestu sympatické: "vláda nemusí mít, ba ani nemá mít žádný politický program" nebo "navrhujeme přechod politických stran do oblastí kulturně zábavních či mezi charitativní sdružení". Jak předvádějí České děti zavěšily nebezpečí dávno předtím, než se může ustavit vláda s politickým programem, dávno předtím než se v této zemi mohou vytvářet politické strany, usilující o moc.

Manifestem Českých dětí bych se nijak nezabýval, nebýt manifestu druhého, tedy právě manifestu politického hnutí, které se tiskovou stranou (stranami) chce stát. I manifest HOS bych mohl – sine ira et studio – charakterizovat jako nějaký ten amalgam, např. téměř vše integrující a slibující a tím rozpláznutý a matný (což mohou být jen potíže růstu hnutí či spíše prenatální komplikace), kdyby se jeho autoři netvářili, jako kdyby mluvili jménem všech demokratů a tedy i za mne. Na rozdíl od Českých dětí.

V úvodu manifestu HOS se totiž dočítám, že v tomto hnutí "se budou soustřeďovat lidé, kteří jsou připraveni k otevřené rozpravě o všech politických otázkách, kteří respektují princip plurality a kteří jsou odhodláni se přímo politicky nagažovat..." To všechno se přece hodí i na mne, nikdo nikdy o tom nepochyboval (až na pár členů amerických nadací, kteří se usnesli, že Uhl není demokrat), ale v Evropě se tomu nepřikládá váha, Evropa je tradičně nevděčná, od Američanů bere všechno až na jejich názory).

Podívejme se tedy, jak respektují princip plurality sami autoři manifestu : V letech 1958-69, kdy se poměrně svobodně vyjadřovali všichni kritici a odpůrci byrokratického centralismu a stalinismu, existovala široká škála názorů na to, jakým směrem by se měl ubírat vývoj společnosti, která se uvolňuje ze sevření dogmatismu a byrokratické nadlásky. Na jednom pólu tohoto spektra stáli stoupenci technokratických (z mého hlediska nedemokratických) koncepcí, horujících pro společnost výkonu, odpovědnosti a kázně. Zde se zdůrazňovala kompetence, volalo se po vládě odborníků nebo aspoň po zesílení jejich vlivu. Heslem byla též "denivlizace" a to pořádná. Na druhém konci názorového spektra byli stoupenci celospolečenské samosprávy, usilující o to, aby bezprostřední výrobci ~~znikavých~~ rozhodovali, respektive spolurozhodovali o výrobních prostředcích a podmínkách své práce. V tomto táboře se rozvíjely různé antiautoritářské postoje, projevovala se kritika kapitalistického ~~společenského~~ výrobního způsobu a buržoazní demokracie a hledalo se pochopení pro problémy tzv. třetího světa. Lidé z obou táborů byli více méně zajedno, že obnovení ~~zní~~ zhořně tržních vztahů je nutností, pro technokraty to byla nutnost srozumitelná a vítaná, pro stoupence samosprávy perspektiva problematičtější, vyžadující budování mechanismů sociální kompenzace. Při diskusích o politickém systému či spíše mocenském uspořádání se technokraté vyslovovali pro zastupitelský demokratický systém, pro nepřímou demokracii. V závislosti na zralosti svých politických koncepcí nebo ještě spíše na zvolené taktice x) propagovali existenci více politických stran nebo aspoň více proudů či tendencí v rámci KSČ - šlo o tzv. oponenturu, formulovanou Akčním programem KSČ z dubna 1968.

a/ Tato "taktika přežívá dodnes : laskavý čtenář si bude možná myslet, že ho takám za nos, nicméně, ač to k nově, dodnes /i/ existují lidé, včetně několika chartistů, kteří varují před nemoudrým a netaktickým vyhlášením požadavků více /pře- hršle/ politických stran. Na zájce se nemá chodit s bubnem, říkají, a proč dásit vládnoucí tak delikátním požadavkem jako je zrušení dosavadního mocenského monopolu. Říkají si reformní komunisté, ale to je jen matení pojmů, pojíždějí na manifestu jim vůbec nevaří např. jeho představy o vhodnosti obnovy kapitalistických výrobních vztahů, nýbrž netaktické probíjování pluralistických zájmů, které by mohly mocipány znepokojit. Z těchto obav vzniká taková ta "mrknutí okem" na ty nahoře : "Ponechte si moc holoubkové, jen lidi dejte trochu vydechnout... a nás mezi sebe vpustíte. Nebo jinak, trochu překopeme celý systém, avšak i vy v tom novém najdete uplatnění, to vám garantuju". Svého času zneužili tito "taktici" Chartu 77, která vohlala po "národním usmíření" s vládnoucí byrokracií. Dnes má Charta 77 zase jiná ideologická hesla (národní, hegeliansky zbožňující stát a osobně mravní). S uspokojením konstatuji, že ponižující nesmysly o "národním usmíření" se nedostal do manifestu HDS.

A v posledním poznámka pro pana Bilaka : jsem-li proti heslu "národní usmíření", neznamená to, že chci někoho všet. Ba právě naopak. (laskavý čtenář se sám dopídí, jaký je smysl toho "ba právě naopak").

Tato politická seskupení by měla sama nebo v koalici vládnout a být odpovědná parlamentu a nepřímo tedy voličům, za veřejné kontroly, svobodného tisku apod. Technokraté připouštěli možnost a někdy i vhodnost či nutnost hospodářské samosprávy, která by vyjadřovala zájmy pracujících podniků a nezasahovala do operativního řízení podniků; tato řízení by byli pověřeni odborníci. Odpůrci hospodářského managementu a partijně-parlamentního systému se snažili, aby hospodářská moc sestoupila co nejnižší, tedy nejen na ředitelský tým, nýbrž na dělníky a zaměstnance a jejich organizaci, kterou si sami k vyjádření svých vlastních zájmů vytvoří. V politické oblasti se ani oni nestavěli proti zastupitelské demokracii, ale navrhovali, aby od samého začátku byly zavedeny mechanismy demokracie přímé, a to nejen ve výrobní sféře, jak jsem uvedl, nýbrž i ve všech oblastech společenského života. Tyto mechanismy, zpočátku jen slabé a doplňující zastupitelský demokratický systém (tj. parlament, národní výbory), by se v průběhu let, desetiletí a možná generací posilovaly, tak aby nadvláda a manipulace jedněch s druhými byla postupně omezována. Tento vývoj směrem ke komunistickým ideálům není ovšem tak závislý ani tak na vůli lidí v "samospasitelnou" doktrínu, nýbrž na celkových společenských

poměrech a jejich dynamice, hlavně v ekonomice (problémy hospodářského dostatku a volného času) a v kultuře (problémy v oblasti vzdělání a hodnotové orientace zvláště nastupujících generací).

Sporů bylo mnoho, dodnes slyším výhrady k utopím, výhrady vyvěrající z malodůvěry a podceňování lidské přirozenosti a schopností – jednoho ze společných jmenovatelů stalinismu, dalších totalitářských proudů a technokratických koncepcí. A přitom, jak už to v Čechách bývá, nevyskytly se ani extrémní: nebylo tu anarchistů, usilujících o nastolení egalitářské a libertinské společnosti (ani dnes u nás nejsou, na rozdíl od sousedního Polska); nebylo tu technokratů, kteří by chtěli aspoň na čas vyloučit demokratické mechanismy (parlament, strany) a suspendovat právě nabitě demokratické svobody. Oba tábory nebyly navíc ani ostře vyhraněny, většina kritiků byrokratické nadvlády zastávala pozice mezi oběma (didakticky) mnohou vylíčenými stanovisky. To se doráželo i v dokumentech té doby, např. návrhu zákona o podniku, ve stanoviscích odborů a pod.

Nicméně popsané dvě tendence – samosprávná s akcentem na rozvoj přímé demokracie – technokratická, stavějící výlučně na nepřímé demokracii, v Československu konce šedesátých let skutečně existovaly. Autoři a signatáři HOS to nepochybně nevědí – mezi nimi je jich několik, kdo byli výraznými stoupenci celospolečenské samosprávy.

A jestliže se dnes tváří, jako by existovala jen demokracie nepřímá, není to opominutí, ale vědomá volba. To by bylo v pořádku, České děti chtějí krále, HOS může usilovat o nepřímou demokracii. Měl by se však vypořádat s představami, které byly v letech 1968-69 nejen teoreticky formulovány, nýbrž přímo uskutečňovány: ve studentském hnutí, v dalších vznikajících organizacích mládeže, v části odborového hnutí, zárodečně i ve výrobě, ale hlavně v kultuře – všude se projevovala tendence k přímému rozhodování lidí, vznikaly nátlakové skupiny (a někdy účinné), diskutovalo se o právních aktech menšiny vůči nezainteresované většině atd. V manifestu se však princip přímé demokracie objevuje jen jednou, a to v požadavku zavést referenda o některých důležitých otázkách závažného celospolečenského významu. Samozřejmost formulací týkajících se politického systému prokazuje, že autoři textu ani na chvíli nepochybovali o tom, že k parlamentnímu systému politických stran, usilujících ve volbách o moc, není alternativa (srv. 3.kap., 6 odst.). A to se přitom na začátku říká (1.kap.), že "zatím nevíme, jakým způsobem se bude naše země k demokracii ubírat a jaké formy bude tato demokracie jednou mít".

Nejhorší ovšem je, že zároveň s tímto opomenutím koncepce celospolečenské samosprávy a postupného rozvoje přímé demokracie autoři bohorovně tvrdí (v úvodu), že v HOS je dost místa pro všechny, kdož respektují principy plurality.

Posuny politického myšlení od demokracie k manipulačním modelům, od výrobně demokratických představ ke koncepcím technologickým, od citlivého zkoumání vztahu mezi právy jednotlivce a společnosti k emotivnímu a poněkud obrozeneckému "vztahování se" k národu, vřa v možnost existence spravedlivého státu, stojícího nad společností – to vše je za posledních dvacet let v Československé veřejnosti zřejmé. Něco z toho proniklo i do manifestu HOS. Smutné na tom je to, že mnozí jeho signatáři, lidé s vysokou politickou kulturou a socialistickou (v nejlepší smyslu toho slova) minulostí, dokázali se tak rychle vzdát svých názorů a připojit se k textu, který nemá se socialismem nic společného /podtrženo red./. (Říkám-li socialismus, myslím pochopitelně na socialismus založený na demokracii; "reálné" a jiné socialismy jsou vzdálené jak mňá, tak mým názorovým odpárcům v HOS). Vedl je k tomu ohled na veřejné mínění, v němž nastal výrazný posun doprava? Nebo spíše ustoupili několika neokonzervativním signatářům manifestu, kteří by se nikdy nepřipojili k prohlášení, jež by připouštělo – vedle demokracie zastupitelské – být jen možnost demokracie přímé? Nevím, bilance je neradostná v každém případě.

Ústup z levicových pozic má však své hlubší příčiny: tkví po letech bojů za socialistické ideály, ve ztrátě víry v lepší perspektivy lidstva vůbec. Hrůza stalinismu, všeobecný marasmus a stagnace zemí sovětského "bloku", relativní (a v širších souvislostech neprozkoumaná) prosperita evropského Západu, a nyní Gorbačovův kurž s jasnými prvky "pozápádnování se" – hlavní naděje politických veteránů; to vše je

natolik deprimující, že lidé hledají východisko v negaci všeho, za čím v minulosti stáli. Poslechněme Milana Šimečku :

"Mnoho obětavých, sociálně cílcích a bádnou znechucených lidí sdílelo od nepaměti ideu, že lidská společnost si konečně zaslouží, aby byla uspořádána podle rozumu, podle vědecky zdůvodněného projektu, a ne podle libovůle a špatných lidských vlastností. V devatenáctém století tento projekt dozrál a Marx ho teoreticky zdůvodnil. Podle staré tradice byl projekt nazván socialismem a komunismem, ale to není to moc důležité, protože pro celou ideu není hlavní zaměření projektu, ale projekt sám, jako lék, jako spása, jako ukončení nevědomé cesty lidstva. Projekt spravedlivé a šťastné budoucnosti byl natolik vzdálen od zavedeného způsobu života, že jeho autoři neomohli doufat v jeho realizaci jinou cestou než cestou revolučního násilí. Tuto poněkud nepřijemnou stránku věci odbyli teoretikové poukazem na to, že násilí už beztak existuje, a že toto nové násilí bude trvat jen krátce, jen proto, aby otevřelo dveře do říše svobody. Když však došlo v Rusku a později ve východní Evropě, v Asii, v Africe a na Kubě (také v Kambodži) i k realizaci projektu, ukázalo se, že "přechodné" násilí se táhne na dlouhé lokte a dveře do říše svobody zůstávají zavřené. Násilí ve všech formách, brutálních i poněkud civilizovanějších, se zařídilo samo pro sebe a institucionalizovalo se. V tomto násilí se společnost nově zstrukturovala, vznikla nová třída, nově se sloučily sociální zájmy atd. Před čtyřiceti lety byla do tohoto projektu vtažena i naše republika a bránila se stejně ochabě jako předtím a potom. Už bylo přesně popsáno, co všechno tu hrálo roli. Po sedmdesáti letech od prvního pokusu máme před sebou výsledek : ten je skličující sám o sobě a mravně zničující, když vezmeme do úvahy oběti, které si projekt vyžádal. To platí ještě více pro nás, protože jsme nezačínali v bídě a zrušování jako jiní".

A jaký nabízí Milan Šimečka lék? Hledá program do budoucnosti (zase projekt?). Chválí program Charty 77 a pokračuje :

"Rozhlédneme se po Evropě. Úspěšné vlády ve slušných a prosperujících státech demokratických jsou všechny stejně pragmatické, vyvažují spíše směřlivě než antagonisticky různé sociální zájmy a konec konců vždy napravo nebo nalevo od středu. Náš lid nemá jinou mentalitu než naši sousedé a mít možnost volby, dal by ve všech uzlových bodech našich dějin přednost této cestě". (Výňatky z testu M. Šimečky, Československo 1983 - šance do konce století, viz. Alternativa č. 1, časopis HOS)

V kritice manifestu HOS se nemohu do podrobností zabývat názory jednoho z jeho signatářů. Bývaly jeho úsady moudré, tento je však zatrpklý, ale i nespravedlivý. Nespravedlnost k marxismu není originální, je převzata z neokonzervativního slovníku. Obávám se však jednoho, že totiž Milan Šimečka, na rozdíl od neokonzervativců (aspoň některých), hlásajících prostě demagogicky to, co snad zapůsobí na lidi, těmito argumenty věří. Základ omylu, spočívajícího na špatném (stalinismu či jiném) pojetí marxismu, je v tom, že marxismus, socialistický či komunistický program, nemají a nikdy neměly být "vědecky vypracovaným projektem" ve smyslu návodu, nýbrž historickou analýzou, jejíž pochopení může pomáhat ve společenské činnosti lidí. Je to poznání, že existují zákony společenského vývoje (jejichž charakter je mnohem složitější než u zákonů přírodních) a zároveň je to snaha takové zákony formulovat. Uznávám, že ne vždy byla tato snaha korunována úspěchem. Vydávat tedy marxismus za "projekt" v označeném smyslu je hrubě zkrslující. Vydávat ho pak za "lék" (neokonzervativci říkají "všeolék"), za spásu, to je už úplný nesmysl.

S násilím uplatňovaným v průběhu celé lidské historie a s pochopením jeho destruktivních účinků na každé úsilí, rozvíjející lidskou civilizaci a kulturu je to však také jinak. Šimečkovi se hodí, že na rozdíl od "křesťanské" vlády Pinocheta nebo teokratického (muslimsko-šitského) státu ajatolláha Chomejního či na rozdíl od "náboženských" válek v Severním Irsku a Libanonu se některé režimy hlásily k socialismu či komunismu (kampučia). Proč k nim nepřičítá hned (nacionálně) socialistický režim Hitlerův? Jen má přece také "spásný projekt", byl zcela jiné proveniencí. Nicméně má Milan Šimečka pravdu v tom, že takovými spásnými projekty bývají zdůvodňována nejhorší zvěrstva, jejich jménem bývají fanatizováno obyvatelstvo. Je-li však ideologie těchto zvržených formací přebírána z křesťanství, marxismu, islámu nebo odjinud, není příliš podstatné. Spásné projekty za to

nenohou, vinu mají lidé, kteří pro dosažení svých mocenských cílů se zapojují té či oně "ideologie", aby demagogicky a propagandisticky využili. A buďme spravedliví a přinejme jak křesťanství, tak marxismu či socialismu, ale i islámu, že je na místě říci: zneužili.

Po Evropě se rozhlížeje důkladně. Zamysleme se i nad mentalitou jejích národů. Poznám pak, že co se v jednom pohledu jeví jako slušný a prosperující stát, může být z pohledu druhého obratně manipulovanou společností, s privatizací zájmů, neposkytující možnosti skutečného rozvoje ani jednotlivci, ani skupinám, ani celé společnosti. Prosperita je relativní; sociální rozdíly značné, nejen v bohatství materiálních statků, ale zvláště pokud jde o rozhodování ve všech oblastech života. Prosperita je pak do značné míry výsledkem stále se zvětšující hospodářské nerovnosti a bezohledného vykořisťování "rozvojových" zemí. S tím vším souvisí morálka společnosti, zaměřená na zisk, výkon a tím na právo silnějšího.

Snad ještě pár slov: nehlasím se k socialismu, k marxismu a k myšlence revolučního překonání dosavadních socioekonomických formací na Východě, Západě i v tzv. třetím světě z nějakého tzv. doktrinářství. Nehlasím se k tomu všemu ani jako křesťan se hlásí ke své víře. Základem mého přesvědčení, jak doufám, je poznání.

Poznání jak je umožněno jednotlivci s jeho omezenými schopnostmi, lidské historie, společenského vývoje. A k tomu snad víra, že pokrok (ano, nebojím se toho slova, tolikrát prokletého či aspoň zpochybňovaného), že tedy pokrok existuje, že materiální a duchovní podmínky, v nichž žijí lidé – národy a jednotlivci – se zlepšují nebo se alespoň zlepšovat mohou. Snad je v pozadí toho všeho má víra v humanistické ideály, v člověka jako bytost apriori důstojnou a neopakovatelnou. Poznání společenských souvislostí, tendencí a možností – nemáte-li rádi termín "společenské zákony" – pak pomáhá v orientaci, jaké hodnoty podporovat a prosazovat. Komunistické ideály – přes jejich problematickou utopičnost – byly a jsou pro mne, alespoň v úsilí, které naznačují, hodnotami nejvyššími. A tak se, Milane, nezlob, že nad tvou nabídkou "prosperujícího a slušného demokratického státu" trochu ohrnuji nos. Přitom vím a vždy jsem věděl, že – aspoň v posledních letech – jsou lidská práva ve všech zemích evropského Západu, snad až na Turecko, zajištěna podstatně lépe než v mé vlastní zemi a že i celkové životní podmínky většiny lidí těchto zemí (zde už musím být opatrnější) jsou výrazně lepší než životní podmínky čs. obyvatelstva. To mi ovšem nebrání abych neusiloval o taková práva, možnosti a poměry, které připravují cestu k ideálům, jež jsem přijal za své a které zároveň jsou dosažitelné z civilizační úrovně a ze stupně společenských vztahů naší dnešní čs. společnosti. A který by pro tuto společnost, jež byla "vtlačena do toho projektu", vzhledem k její dnešní sociální struktuře nebyly krokem zpět. Pokud pro Tebe, Milane, zůstává sociální rovnost (ve smyslu absence příkrých sociálních nerovností), jež jsou výsledkem nikoli práce, ale vlastnictví kapitálu) pozitivní hodnotou, řekni mi, že se neraduješ stejně jako já, že v naší zemi není buržoazie, takže, alespoň v národním, tedy čs. měřítku, zde není nikoho kdo by mohl zakládat nebo kupovat ony "malé a střední podniky", jejichž vznik a působení HOS jako blahodárný prvek ekonomické asanče doporučuje.

Chápu, že moje názory jsou jaksi "demodées", avšak kdybych se vzdal tohoto pohledu na perspektivy lidstva, perspektivy nikoliv snad kvěle a zářící, ale lepší než je současnost, nemohl bych pracovat ani politicky, ani v oblasti lidských práv.

Již jsem se dotkl problémů vlastnictví a disponování výrobními prostředky. Napřekvapuje, že návrhy manifestu HOS jsou v tomto bodě v souladu s tím, co v poslední době zavádějí v Maďarsku, Polsku a na co se chystají ve větší míře v SSSR a snad i v Československu. HOS doporučuje pluralitu forem vlastnictví výrobních prostředků. Pokud jde o dosavadní "státní", staví se hospodářskou samosprávu. Tak se samospráva dostala i do manifestu, ovšem pouze ve své hospodářské (jugoslávské) podobě. Zaujetí družstevnictvím (i ve sféře služeb, obchodu a výroby) je jistě v současných čs. podmínkách krajně potřebné, stejně tak podpora drobného soukromého podnikání, které není založeno na cizí práci (např. rodinné podniky). Hospodářská situace naší země je špatná a prognózy slibují, že bude

Rád bych nyní i v budoucnu přesvědčoval své spoluobčany, že omezení plurality forem vlastnictví by mělo být větší než např. omezování plurality názorové. (Izde je třeba zákonem do určité míry omezovat hlásání názorů rasistických, xenofobních, těch, které vyvolávají či oslavují teror a brutalitu a pod.) Z politického hlediska je to ovšem vše volby; např. maďarské Demokratické fórum, v jehož řadách zdaleka napůsobil jen socialisté, se vyslovuje k této otázce takto: Odmítá všechny společenské formace a organizace, které se zakládají na monopolu, na závislosti občanů a lidu, na jejich útlaku a vykořisťování ať už jménem soukromého kapitálu nebo totalitního státu" (podtrhl P.Ú.)

Odpor vůči podnikání založeném na vykořisťování cizí práce (tj. na tom, že pracovník o své práci, jejích výsledcích a podmínkách nespolečně rozhoduje, nýbrž pouze práci zaměstnavateli prodává - mimochodem dnešní stav drtivě většiny pracovníků) je zdůvodnitelný nejen socialistickým přesvědčením, nýbrž všeobecně rozšířenou koncepcí lidských práv. Právo na soukromé hospodaření není sice zakotveno v mezinárodních paktech o lidských právech, je ho však možno odvodit z čl. 17 Všeobecné deklarace lidských práv. Zde je ovšem třeba uplatnit zásadu, že užívání každého práva je doprovázeno omezeními, která stanoví zákon a která jsou nutná k ochraně práv druhých. Je nepochybné, že vzato do důsledků, zasahuje každá ekonomická činnost v nedostatečné a na peněžně tržních vztazích založené ekonomice do práv někoho jiného, protože podstatou konkurence, na níž je tato ekonomika založena je hospodářský boj, střet zájmů. Nerealistické představy, snažící se o rázné překonání tohoto stavu skokem do rovnostářské společnosti, socialisté už dávno vzdali a počítají se zásahy do práv druhých, k nimž dochází v tomto hospodářském mechanismu obnovených či lépe řečeno modifikovaných kapitalistických hospodářských vztahů a hledají přitom vhodné společensko-ekonomické struktury a instituce, v nichž by se ekonomické zájmy sdružených výrobců (podniků) střetávaly a v nichž by se řešily jejich vzájemné konflikty kompromisy tak, aby vyhovovaly i celé společnosti. To je úkol pro hospodářskou i celospolečenskou samosprávu, úkol, na němž se mohou podílet všichni. Co by však socialisté neměli nikdy vzdát, to je rozhodný odpor proti pracovní právnímu vztahu zaměstnavatel - zaměstnanec, tak, jak ho v jeho celistvosti známe z kapitalistického hospodářství či z pohledu řadového zaměstnance z dnešního Československa. Neboť toto právo podnikat (tedy právo v hospodářském modelu, navrhovaném manifestem HOS) nemělo být založeno na právu podnikat s výsledky cizí práce. Zásah do (hypotetických) podnikatelských práv zaměstnance ve prospěch podnikatelských práv zaměstnavatele je tak výrazný, že právo podnikat je třeba zákonem omezit na jednotlivce, resp. rodinné příslušníky (pod veřejnou kontrolou). Individuálně a rodinně provozovaná řemesla, živnosti, služby spolu s družstvy v nichž je možno zajistit demokratické rozhodování o práci, budou pro stagnující sektory čs. ekonomiky, zvláště v oblasti služeb, malovýroby a obchodu dostatečným rámcem pro ty, kdož chtějí podnikat se svou vlastní prací. Postulát HOS "plná obnova soukromého podnikání ve sféře živností, řemesel, malých a středních podniků, části zemědělství a v kultuře" (nikoliv částečně v kultuře, ale v kultuře vůbec!) je jednou z nejdůležitějších vět manifestu. Jasně ukazuje směr, kterým se HOS chce ubírat. - Jen na okraj: co má znamenat požadavek úplné komercializace kultury? Kdyby se to povedlo, byl by to světový primát, něco jako polpotovská Kampučla s opačným znamínkem, neboť není na světě země, kde by kultura byla závislá jen na soukromém podnikání. Než štěstí.

Děch mi však přímou vyrazila poslední kapitola manifestu Cesty k hospodářské prosperitě: Čs. ekonomika by se měla přirozeně včlenit do ekonomiky světové, založené na všeobecně výhodné mezinárodní dělbě práce".

Jeden přítel mi vysvětlil, že to mám číst: "...do ekonomiky světové, která by měla být založena na všeobecně výhodné mezinárodní dělbě práce". Kdyby toto chtěli autoři vyjádřit, jistě by to řekli. Tak jak je to vytištěno, že "...do ekonomiky světové, která je založena na všeobecně výhodné mezinárodní dělbě práce". V celém manifestu není potom samozřejmě ani slovo o problémech Sever-Jih, o vykořisťování a deancování třetího světa, na němž se mimochodem prostřednictvím světových cen podílí i Československo, byť vzhledem ke své kapitálové slabosti

že bude ještě horší. Za této situace je pochopitelně třeba zabývat se vážně všemi projekty a návrhy, které by ji mohly oživit. Vzhledem ke stále zvyšujícímu zaostávání čs. ekonomiky se nabízí lék v podobě zahraniční účasti, včetně kapitálové, v různých odvětvích čs. hospodářství. Nesdílím názor, že toto obnovení kapitalistických výrobních vztahů, ať se uskutečňuje v Maďarsku či SSSR, nebo ať po něm šlhnají Jakeš či Adamec, či ať ho postulují HOS, by znamenalo vzdání se "výdobytků socialismu" či "výsad dělnické třídy", prostě proto, že takové výdobytky a výsady neexistují ani relativně (ve srovnání s proletariátem Západu) ani absolutně. Nicméně perspektivní výprodej čs. národního hospodářství a jeho "začlenění" do ekonomického systému západní Evropy vyvolává řadu znepokojujících otázek politického a sociálního rázu. Dne 29.11.1988 poslaly do Prahy čtyři nezávislé skupiny z NDR, a to Knihovna životního prostředí, Demokratičtí socialisté, Socialismus zdola a Hlasy proti, solidarizační prohlášení s politiky pronásledovanými v ČSSR; se závěrem jejich prohlášení se v podstatě shodují, proto ho uvádím v plném znění:

"... Tato potlačovací opatření ukazují hloubku krize v níž se ocitli byrokratičtí vládci v obou našich zemích. Odmítají veřejnou diskusi o nutných demokratických a hospodářských reformách, konfrontaci s reálnými dějinami, odmítají zodpovídat se pracujícím. Namísto toho se byrokracie uchyluje k silnějším represím na vnitropolitické scéně a pokud jde o zahraniční politiku, pokouší se o napojení na imperialistické tržní mechanismy a doufá přitom, že tím vyřeší hospodářské potíže. Tyto snahy jsou v souladu se zájmy kapitalismu, který se pokouší proniknout do dalších zemí s nízkými mzdami, s odbytišti zboží a se zdroji surovin, z čehož všeho plyne zisk; jsou také se zájmem byrokracie, která usiluje o to, aby se udržela své hospodářské a finanční výsady alespoň v postavení správce ekonomiky, řízené nadále v rámci nových tržních vztahů (podtrhl P.U.) To však bude znamenat prudké snížení životní úrovně v našich zemích, inflaci a výprodej už existujících sociálních vymožeností pracujících. V restauraci kapitalistických hospodářských mechanismů nevidíme žádné řešení. Bohatství jedněch vždy znamená chudobu a utlačování jiných, tak jako průměrně vysoká životní úroveň na Západě je do značné míry umožňována bídou národů třetího světa. Hospodářský vzestup země a zhodnocení zvýšeného úsilí pracujících o takový vzestup se nemohou uskutečnit pod vládou úřednictva, které se do této vlády samo jmenovalo, nýbrž jen za politické vlády samotných pracujících, přičemž je podmínkou, aby byla plně zajištěna demokratická správa. Určité kruhy na Východě i na Západě se stále více sdružují ve snaze udržet své mocenské výsady; proto máme my jen jednu cestu - prohloubit vzájemné styky a mezinárodní solidaritu těch, kdož bojují za uskutečnění svých práv a proti represivním aparátům ve všech zemích, ať už je to v Gdansk, Rheinhausenu nebo v Jižní Africe, za mezinárodně demokratický socialismus a sebeurčení národů".

Je to jiný jazyk než jazyk Manifestu HOS: "...jsme pro pluralitu různých typů vlastnictví a rozhodování a pro takové podmínky, které by umožňovaly různým hospodářským sektorům a podnikům (komu v těchto sektorech a podnicích?) P.U.) hledat ty formy, jež by nejlépe odpovídaly jejich specifickým potřebám, nejlépe uplatňovaly lidskou podnikavost, a tím i nejlépe vedly k jejich prosperitě", praví se v manifestu HOS. Zde je třeba jasně říci, že slova "pluralita" je zneužíváno. HOS má samozřejmě tak právo takovouto pluralitu navrhnout, stejně jako jiní mohou mít právo například v rámci "plurality trestů" navrhnout jejich rozšíření o baštonádu či jiní opět v rámci "plurality vzdělání a výchovy" usilovat o soukromé školy pro ty, kdo na to mají. Odpárci baštonády, církevních škol nebo vykořisťování cizí práce nelze vyčítat ani nedemokratičnost (pokud nechtějí potlačovat diskusi o těchto problémech), ani je nelze demagogicky vyřídít poukazy na to, že dnešní penitenciární, vzdělávací i hospodářský systém jsou v takovém stavu (a teď je možno pravdivě vylíčit hrůzy kroměřížníků, škol, fabrik), že by navrhovaná opatření byla výrazným zlepšením. Necht je vždy umožněno usilovat o jiná zlepšení.

Rád bych nyní i v budoucnu přesvědčoval své spoluobčany, že omezení plurality forem vlastnictví by mělo být větší než např. omezování plurality názorové. (I zde je třeba zákonem do určité míry omezovat hlásání názorů rasistických, xenofobních, těch, které vyvolávají či oslavují teror a brutálnost atp.) Z politického hlediska je to ovšem věc volby; např. Maďarské Demokratické fórum, v jehož řadách zdaleka nepůsobí jen socialisté, se vyslovuje k této otázce takto: "Odmítá všechny společenské formace a organizace, které se zakládají na monopolu, na závislosti občanů a lidu, na jejich útlaku a vykořisťování ať už jménem soukromého kapitálu nebo totalitního státu" (podtrhl P.U., citov. no podle LN č.10/88, strana 14).

Odpor vůči podnikání založeném na vykořisťování cizí práce (tj. na tom, že pracovník o své práci, jejích výsledcích a podmínkách nespolutřezhoduje, nýbrž pouze práci zaměstnavatel prodává - mimochodem dnešní stav drtivě většiny pracovníků) je zdůvodnitelný nejen socialistickým přesvědčením, nýbrž všeobecně rozšířenou koncepcí lidských práv. Právo na soukromé hospodářství není sice zakotveno v mezinárodních paktech o lidských právech, je ho však možno odvodit z čl.17 Všeobecné deklarace lidských práv. Zde je ovšem třeba uplatnit zásadu, že užívání každého práva je doprovázeno omezeními, která stanoví zákon a která jsou nutná k ochraně práv druhých. Je nepochybné, že vzato do důsledků, zasahuje každá ekonomická činnost v nedostatkové a na peněžně tržních vztazích založené ekonomice do práv jiného, protože podstatou konkurence, na níž je tato ekonomika založena, je hospodářský boj, střet zájmů. Neregulované představy, snažící se o různé překonání tohoto stavu skokem do rovnostářské společnosti, socialisté už dávno vzdali a počítají se zásahy do práv druhých, k nimž dochází v tomto hospodářském mechanismu obnovených či lépe řečeno modifikovaných kapitalistických hospodářských vztahů a hledají při tom vhodné společensko-ekonomické struktury a instituce, v nichž by se ekonomické zájmy sdružených výrobců (podniků) střetávaly a v nichž by se řešily jejich vzájemné konflikty kompromisy tak, aby vyhovovaly i celé společnosti. To je úkol pro hospodářskou i celospolečenskou samosprávu, úkol, na němž se mohou podílet všichni. Co by však socialisté neměli nikdy vzdát, to je rozhodný odpor proti pracovní právnímu vztahu zaměstnavatel-zaměstnanec, tak, jak ho v jeho celistvosti známe z kapitalistického hospodářství či z pohledu řadového zaměstnance z dnešního Československa. Neboť toto právo podnikat (tedy právo v hospodářském modelu, navrhovaném manifestem HOS) by nemělo být založeno na právu podnikat s výsledky cizí práce. Zásah do (hypotetických) podnikatelských práv zaměstnance ve prospěch podnikatelských práv zaměstnavatele je tak výrazný, že právo podnikat je třeba zákonem omezit na jednotlivce, resp. rodinné příslušníky (pod veřejnou kontrolou). Individuálně a rodinně provozovaná řemesla, živnosti, služby spolu s družstvy, v nichž je možno zajistit demokratické rozhodování o práci, budou pro stagnující sektory čs. ekonomiky, zvl. v oblasti služeb, malovýroby a obchodu dostatečným rámcem pro ty, kdož chtějí podnikat se svou vlastní prací. Postulát HOS "plná obnova soukromého podnikání ve sféře živností, řemesel, malých a středních podniků, části zemědělství a v kultuře (nikoliv částečně, ale v kultuře vůbec)" je jednou z nejdůležitějších věcí manifestu. Jasně ukazuje směr, kterým se HOS chce ubírat. - Jen naokraj: co má znamenat požadavek úplné komercializace kultury? Kdyby se to povedlo, byl by to světový primát, něco jako polpotovská Kampaň s opačným znaménkem, neboť není na světě země, kde by kultura byla závislá jen na soukromém podnikání. Naštěstí.

Děch mi však vyrazila poslední věta kapitoly manifestu Cesty k hospodářské prosperitě: "Čs. ekonomika by se měla přirozeně včlenit do ekonomiky světové, založené na všeobecně výhodné mezinárodní dělbě práce."

Jeden přítel mi vysvětlil, že to má číst: "... do ekonomiky světové, která by měla být založena na všeobecně výhodné mezinárodní dělbě práce". Kdyby toto chtěli autoři vyjádřit, jistě by to řekli. Tak jak je to vytištěno, čtu "...do ekonomiky světové, která je založena na všeobecně výhodné mezinárodní dělbě práce". V celém manifestu není potom samozřejmě ani slovo o problémech Sever-Jihu, o vykořisťování a drancování třetího světa, v němž se mimochodem prostřednictvím světových cen podílí i Československo, byť vzhledem ke své kapitálové slabosti napatrně; HOS by však zřejmě chtěl čs. podíl na tomto lupu zvýšit. Tím méně je zájma o neorvnoprávných vztazích ekonomických postaveních v rámci prvního světa, ať už mezi zeměmi

nebo v rámci jednotlivých zemí.

Co zbývá? Snad konstatování, že jde o liberálně demokratickou platformu, odpovídající německé FDP a britským liberálům. O platformu ostře ohraničenou vůči všemu socialistickému, snad s jedinou výjimkou hospodářské samosprávy ve velkých podnicích (menší a větší mají přejít do soukromých rukou). Je to platforma otevřená směrem napravo, k neokonzervatismu. Jistě kvůli nim nebyla krásná slova o odborářské pluralitě doplněna prostým požadavkem na stávku, i když Mezinárodní pakt o hospodářských, sociálních a kulturních právech toto právo v rámci zákonů jednotlivých zemí uvádí. Právomoc stávku by pravděpodobně mohlo být na překážku hladkému chodu malých a středních soukromých podniků. Přitom nejde o opomenutí, vím, že v době, kdy se text ještě mnil, bylo navrhováno, aby právo na stávku bylo do manifestu zahrnuto.

Také návrh, aby byly zvýšeny pravomoci prezidenta republiky voleného v přímých volbách, je z pojmového vybavení pravice. Když už se uvažuje o výhradně zastupitelské demokracii, jsou k volbě zhruba dva systémy: prezidentský, jak ho zná z USA, mnoha zemí Latinské Ameriky a v Evropě v míře daleko slabší a z Francie, a systém, kde prezident (monarcha) má jen symbolickou funkci, jako je tomu v NSR, Skandinávii, Beneluxu atd. Vládnutí pomocí prezidentských rozhodnutí (dekrétů) je bližší vůdcovské představě a skrývá v sobě totalitní nebezpečí, před nímž neokonzervativci rádi zavírají oči.

Ústupek neokonzervativcům je i v tom, že manifest se vůbec nevyslovuje proti trestu smrti, i když Československo je jednou z posledních zemí Evropy, kde tato skrvna na právním řádu konce XX. století stále existuje. Také Mezinárodní pakt o občanských a politických právech poskytuje vhodnou základnu pro boj proti trestu smrti.

K drobnostem - které ale ilustrují malou kompetenci autorů - patří např. požadavek na vznik zákona nejen o volbách, ale i o politických organizacích (tedy jistě i o politických stranách), "který by v duchu ... ústavy umožňoval svobodnou politickou činnost a konkretizoval způsoby, jimiž se mohou různé typy občanské reprezentace ucházet o přízeň voličů a o účast na správě veřejných věcí" (všimněte si - ucházení se o přízeň voličů je uvedeno dříve než správa věcí veřejných). Poválečné Československo ztrátilo neživá právní pohled na politické strany, převzatý po první válce z Francie: politické strany zde prostě jsou, působí a žádný zákon (až do případného zákazu strany) je nijak nesavzuje ani jim nic nekonkretizuje. Co není zakázáno, je povoleno, na to přichází dnes dokonce i v SSSR. Představa je to prostá: politické strany jsou přirozeným jevem a čím méně budou reglementovány, tím lépe. Dnešní situace je poněkud komplikována zákonem o Národní frontě z podzimu 1968, ale domáhat se takto zákona o politických stranách (nemluví o požadavku na volební zákon) prozrazuje neznalost problematiky. Pokud jde o mne, doporučoval bych, aby už v ústavě byla formulována taková ustanovení, která by zabránila politickým stranám - monopolně či koaličně - soustředit ve svých rukou, či spíše v rukou stranického představenstva, veškerou politickou moc ve společnosti, a to i tehdy, bude-li zaručena svoboda slova, tisku a vláda bude podřízena parlamentu (s většinou převé oné strany či stranické koalice). Jinak bych politické strany zákonem nijak neomezoval, dokonce se domnívám, že kromě lunaparků a charity, doporučené českými dělníky, mohou sehrát nezastupitelnou a prvořadou úlohu při předkládání různých návrhů celé společnosti; mohou a musejí se stát organizátory politického života. Nesmějí však být jeho výlučnými či hlavními nositeli, nesmějí uchvátit moc, protože jinak spadneme z bláta do louže. Politická moc by měla být rozpuštěna mezi všechno obyvatelstvo, a není-li to dnes z mnoha důvodů možné, měli bychom uvažovat o takovém modelu společnosti, který by k postupnému jejímu rozpouštění stále směřoval. Buržoazně demokratický parlamentarismus mocensko-partajního typu to neumožňuje, by naopak, vede k nezájmu, opatím, manipulaci odborníky a politiky, a tím i k politické, a po čase kulturní, morální a celospolečenské stagnaci.

Poněkud podivný je požadavek, aby obhájce měl před soudem (ve všech trestních) tatáž práva jako prokurátor. I když praxe se tím často neřídí (mnohdy však ano), má dnes obhájce více práv než prokurátor. Tak např. prokurátor je povinen shromážďovat i důkazy, svědčící o nevině obviněného nebo jeho vinu oslabující, zatímco obhájce nesmí v podstatě předložit soudu důkaz, prokazující dosud neprokázanou vinu. Obhájce může obhajovat jakýmkoliv způsobem (smí i lhát a samozřejmě zamlčovat) což prokurátor nesmí.

Pořádek závěrečných řečí, nutný souhlas obhajoby s čtením svědeckých výpovědí i další prvky zvýhodňující - a zcela po právu - obhajobu před obžalobou. Požadavek na zrovnoprávnění obhájce a prokurátora je snad projevem jakési snahy o "privatizaci" soudní pře, kde dva rovnoprávní partneři - stát a obviněný zastupovaný obhájcem - se obrací na neustranného a nezávislého soudce (senát, porotu), aby je rozsoudil. Myslím, že by to byl krok zpět. Navíc, oprávněné úsilí o větší nezávislost soudců nemůže být stoprocentně úspěšné (i když lze dosáhnout mnohem větší soudcovské nezávislosti než dnes), protože soudci nežijí ve vzduchoprázdnu, ale v třídně diferencované společnosti; vyjadřují-li dnes "třídní zájmy" byrokracie, budou i v budoucnu, byť v míře podstatně slabší, vyjadřovat zájmy vládnoucích sociálních skupin (např. manažerů velkých podniků a vlastníků malých a středních, pokud se věci budou rozvíjet podle návrhů HOS, ale doufejme, že nebudou). Neznalost současné právní úpravy trestního práva a postavení prokuratury i požadavek, aby po zřízení správního soudnictví, které převezme částečně agendu prokuratur, bude funkce prokuratur omezena jen na zastupování státní žaloby (správně obžaloby) v trestním procesu. Autoři si chtějí zbavit prokuraturu všeobecného dozoru nad zákonností. Také bych se přimlouval za to, aby tato funkce byla odnata státním orgánům (prokuraturám) a přebraly ji nově vzniklé společenské instituce (typu VONS, ISO a pod.). Ale to v manifestu není. A také tam není, kdo se tedy namísto prokuratur bude zabývat prevencí, kdo dosavadní prokurátorský dozor např. ve věznicích a nápravně výchovných ústavech apod, kdo bude mít právo podat stížnost pro porušení zákona k nejvyššímu soudu (ve věcech trestních i jiných); není tam jak bude nahrazen prokurátorský dozor v civilně právních sporech atd. Prostě někdo něco napsal, aniž si přečetl zákon o prokuratuře. A to manifest podepsali nejméně tři právníci.

Nemohu se zbavit dojmu, že vznikem HOS jsem byl podveden: Manifest se tváří jako východní text všeobecné demokratické platformy, kde se může uplatnit každý, kde vedle svých vlastních demokratických představ je ochoten diskutovat i o představách jiných, z jeho hlediska, řekněme méně demokratických. Svými postuláty se však HOS ostře ohraničil vůči skutečné demokracii, sledující vytvoření materiálních a duchovních podmínek pro rozvoj osobnosti a každého občana a tím i rozvoji celé společnosti; usilující o výrobně demokratické principy, jejichž cílem je odstranění vykořisťování a zničení manipulace, postupné převrácení ekonomického objektu v subjekt; akcentující svobodné sdružování výrobců jako podmínku demokratického hospodářského rozvoje lidské společnosti; usilující - v perspektivě jakkoli vzdálené - o osvobození člověka tím, že vláda lidí nad lidmi bude nahrazena vládou lidí nad věcmi. HOS namísto toho podává snadná a zdánlivě přijatelná, osvědčená řešení buržoazního světa, navíc bez jakékoli kritičnosti nebo pokusů o modifikaci. Nárok HOS na koordinování všech demokratických politických aktivit nezávislého typu, který z důvodu manifestu nepřímo plyne, je za této situace nárok totalitní. A já doufám, že nezávislé politické myšlení se bude v Československu rozvíjet i mimo HOS a hlavně mimo HOS. Mnohé naznačuje tomu, že se tak již děje.

/Psáno pro první číslo revue Alternativa/
V Praze, v prosinci 1988

X

M y š l e n k y - citáty

+ Co je právní stát

Právní stát je kategorie neobyčejně složitá, ale zdůraznil bych především tři momenty. Nadřazenost zákona nad jakoukoliv mocí. Rozvinutý systém práv a svobod jednotlivce. A za třetí: Propracovaný systém zákonnosti a právního pořádku. Taková atmosféra ve společnosti a takový stupeň demokracie, který zaručuje přísné dodržování zákonů všemi. Počínaje nejvyššími funkcemi a konče prostým občanem. Prof. JUDr. Venijamin Jakovlev, ředitel Vsesv. vědeckovýzkumného ústavu zákonodárství SSSR /Mladý svět 11/1989/